ՇԱԲԱԹ ՅՈՒՆԻՍԻ 1 — 1896 — ՇԱԲԱԹ ՅՈՒՆԻՍԻ 1 — № 63

ՔՍԱՆՉՈՐՍԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

# ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբ.
Առանձին համարները 7 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ. Редакція «Мшакъ».
կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».
Տէլէֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խուրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.
Տէլէֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ Է

„ՄՇԱԿ“

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

«ՄՇԱԿԻ» տարեկան գինը՝ թէ Ռուսաստանում և թէ արտասահմանում 10 րուբլի, տասն և մէկ և տասն ամսվանը՝ 9 ր., ինն և ութ ամսվանը՝ 8 ր., եօթ ամսվանը՝ 7 ր., վեց ամսվանը՝ 6 ր., հինգ ամսվանը՝ 5 ր., չորս ամսվանը՝ 4 ր., երեք ամսվանը՝ 3 ր., երկու ամսվանը՝ 2 ր., ամսական 1 րուբլի:

Գրվել «ՄՇԱԿԻՆ» կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ:

Օտարաքաղաքացիները պէտք է դիմեն հետևեալ հասցէով՝ Тифлисъ. Редакція «МШАКЪ»: իսկ արտասահմանից՝ Tiflis. Rédaction «MSCHAK»:

## ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Բարոյական պարտականութիւն. Կուլտուրական ստոր զարգացում.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Օրէցօր. Ռուսաց թատրօն. Նամակներ Մոսկվայից. Նամակ Ալէքսանդրօպօլից. Նամակ Բագուից. Նամակ Արէշի գաւառից. Նամակ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Վերջին տեղեկութիւններ. Նամակ Թիւրքիայից. Նամակ Պարսկաստանից. Անգլիացիները Պարսից ծոցում. Կրետէ կղզու դէպքերը.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ. ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Մատենագրութիւն.—«Հայկական վէպը».

## ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՊԱՐՏԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

Մեր ծխական դպրոցների մօտ 600 ուսուցիչների և վարժուհիների վիճակը մի բարոյական մեծ խնդիր է, որ դրած է մեր հասարակութեան առաջ: Մի քանի ամիս ևս, և ահա կը հասնի սեպտեմբերը, երբ մեր դպրոցական երկար տարիների մշակները կը զրկվեն դրամական բոլոր միջոցներից:

Ծանր է մեզ խոստովանել, որ ծխական դպրոցների և հոգևոր վարչութիւնները այնքան ապերախտ գտնվեցին, այնքան թոյլ զգացին իրանց բարոյական պարտաւորութիւնները, որ նոյն իսկ փետրվարից սկսած, և այժմ էլ շատ տեղերում կամ չեն վճարում ուսուցիչների և վարժուհիների ռոճիկները, կամ վճարում են մեծ դժուարութիւններով, աննկարագրելի նեղութիւն տալով մեր համեստ դպրոցական գործողներին: Մեր դպրոցական վարչութիւնները, ժողովրդից ընտրված հոգաբարձուները չը զգացին մինչև անգամ, որ իրանց համար վերին աստիճանի վիրաւորական էր այն փաստը, որ էջմիածնից կարգադրվեց և պատուէրներ ուղարկվեց բոլոր կողմերը, որպէս զի ուսուցիչների ռոճիկները վճարեն մինչև սեպտեմբեր ամիսը, մինչդեռ իրանք՝ հասարակութիւնից ընտրված ներկայացուցիչները՝ հոգաբարձուները պէտք է յղանային այդ միտքը և իրագործէին, առանց սպասելու, որ հոգևոր իշխանութիւնը այդ առիթով դեռ զանազան հրահանգներ ուղարկէր...

Եղածը եղած է: Մեր բազմաթիւ ուսուցիչների և վարժուհիների մի մասը սեպտեմբերից դեռ անպաշտօն կը մնայ, և ուրեմն կարօտ կը լինի ամենահամեստ ապրուստի միջոցների: Ոչ ոքի համար գաղտնիք չէ, որ մեր դպրոցների մշակները, թէ նրանք, որոնք տասնեակ տարիներ են ծառայել, թէ նրանք, որոնք նոր էին նուիրվել այդ գործին,—ամենքն էլ, առանց բացառութեան (գուցէ դա միակ կանոն է՝ առանց բացառութեան) զուրկ են միջոցներից, խնայած գումարներ չունեն և ոչ էլ որ և է եկամուտի և աշխատանքի ակնկալութիւն: Այդպիսի պայմաններում, մանաւանդ ի նկատի ունենալով, որ այդ մանկավարժներից շատ շատերը երկար տարիներ, ոմանք տասն, ոմանք տասնհինգ, ոմանք նոյն իսկ քսան տարի, նուիրված են եղել հայ մանուկների կրթութեան գործին, հոգևոր իշխանութեան վրա բարոյական պարտք է ընկնում միանուագ դրամական աջակցութիւն ցոյց տալ այդ անօգնական աշխատաւորներին սեպտեմբերից յետոյ, նրանց, որոնք որ և է միջոցով չեն ապահովել իրանց ապրուստը...

Հայոց դպրոցները չեն ունեցել խնայողական կասսաներ, Հայոց ծխական դպրոցները իրանց աւելի քան 30 տարվայ գոյութեան ընթացքում թոշակ (պենսիա) չեն տուել վարժապետներին, և այժմ, պարտք կայ եկեղեցական գումարներից նպաստ տալ մեր ուսումնարանական գործողներին, մինչև որ նրանք կարող կը լինեն իրանց սեփական ոտների վրա կանգնել մի այլ ասպարիզում:

## ԿՈՒԼՏՈՒՐԱԿԱՆ ՍՏՈՐ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ

Ամերիկայից ստացված մեր թղթակցութիւնը, որ տպագրվեց „Մշակի“ 61-րդ համարում, ցոյց է տալիս, որ Թիւրքաց Հայաստանի գիւղերից Ամերիկա պանդխտած հայերը այնտեղ ընդունվում են միայն իբրև հասարակ աշխատողներ, իբրև գործարանների բանւորներ և ստանում են ամենից քիչ օրավարձ, ի բաց առնելով միայն չինացիներին: Եւ եթէ Ամերիկայի հայերը կարողանում են փող յետ գցել և ընտանիքներին նպաստ ուղարկել, այդ լինում է շնորհիւ այն հանգամանքի, որ նրանք վերին աստիճանի սակաւապէտ են և առհասարակ բաւականանում են կենսական ամենափոքր յարմարութիւններով: Փոքր ի շատէ նախանձելի դիրք ունեցող հայերի թիւը Ամերիկայում շատ սահմանափակ է և նրանք կազմում են հազուագիւտ բացառութիւն:

Այդ մի փաստ է, որ ցոյց է տալիս թէ երբ յանդիման են գալիս ուրիշ աւելի զարգացած երկիրների աշխատաւորների հետ, չեն կարողանում հաւասար դիրք բռնել և պիտանի են ամենահասարակ և պարզ աշխատանքների համար, որտեղ հմտութիւն և ինքնուրոյնութիւն չեն պահանջվում, այլ միայն ֆիզիքական աշխատանք և տոկունութիւն: Ամերիկա գնացած հայերից մի քանիսը փորձել են պարապվել երկրագործութեամբ և հասել են անաջող հետևանքի: Եւ արդարև, միթէ փոքր Ասիայի հնադարեան երկրագործութեան եղանակներով կարելի է գործ տեսնել Ամերիկայում, ուր մեքենան և տնտեսութեան կատարելագործված սիստեմը այնպիսի մըրցում են առաջ բերում, որին կարելի է դիմանալ և դիմադրել միմիայն հաւասար զէնքով:

Դեռ հայրենի երկրում, ուր տնտեսական պայմանները զգալի կերպով չեն փոխվել, աչքի չէ ընկնում հին ձևի տնտեսութեան պակասութիւնը, որովհետև հարևան ազգերի մէջ զօրաւոր մրցողներ չը կան և շատ անգամ գիւղացին արդիւնաբերում է ոչ այնքան արդիւնքը ծախելու համար, որչափ իր տան պիտոյքները ապահովելու նպատակով: Սակայն եւրօպական մրցումը աննկատելի կերպով տարածվում է ամեն կողմը և օրից օր աւելի ու աւելի մեծ ազդեցութիւն է ձեռք բերում: Ով ուշացաւ պատրաստվելու կուլտուրական-տընտեսական այդ մաքառման համար, նա կարող է կամաց-կամաց ընկնել տնտեսական ստրուկների շարքը, որից յետոյ շատ դժուարութեամբ կը կարողանայ ոտքի կանգնել և զարգանալ:

Այդ իրողութիւնը, մի և նոյն ժամանակ պերճախօս ապացոյց է այն բանի, որ մի անմիտ և դատարկ ցնդաբանութիւն է այն ինքնակոչ „քաղաքագէտների“ տեսակէտը, թէ պէտք է հայերին գաղթեցնել Ամերիկա և այնտեղ որոնել հայի համար տնտեսական փրկութիւն: Եթէ հայը ունի որ և է դեր պատմութեան մէջ, նա կարող է կատարել իր հայրենիքում՝ Թիւրքաց Հայաստանի մէջ, ուր նա ամբողջ գլխով բարձր է կանգնած շրջապատող կիսավայրենի և քաղաքակրթութեան թշնամի ցեղերից:

## ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

### ՕՐԷՑՕՐ

#### XXVII

Մայիսի 18-ի աղէտը՝ Խօդինսկօե դաշտի վրա, որ այնքան բազմաթիւ զոհեր տարաւ, այն էլ այն օրերում, երբ Ռուսաստանի հին մայրաքաղաքի ոգևորված ամբոխը ցնծութեան մէջ էր,—մինչև այսօր էլ լուրջ հարցասիրութեան առար-

## ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

### ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Армянскій эпосъ въ исторіи Арменіи Моисея Хоренскаго. Опытъ критики источниковъ. Г. Халатянцъ.

Հայկական վէպը Մովսէս Խորենացու Հայոց պատմութեան մէջ: Փորձ աղբիւրների ուսումնասիրութեան. Գ. Խալաթեանց: Մոսկվա, 1896.

Որչափ ստոյգ է մեր տպաւորութիւնը գըրւածքի այս համադրական մեթոդի մասին՝ չը գիտենք — գուցէ հեղինակը բոլորովին տարբեր մեթոդով է հասել իր եզրակացութեան: Բայց մեր տպաւորութիւնը հիմնվում է այն աչքի ընկնող երևոյթի վրա, որ պ. Խալաթեանցի՝ մէջ բերած համեմատութիւնները Խորենացու վէպերի և կարծեցեալ աղբիւրների մէջ՝ շատ անգամ այնքան բռնազբօս, անհաւանական են, որ մեր կարծիքով՝ առանց նախաւեալ հայեացքի՝ դժուար էր որ և է կապ գտնել նրանց մէջ: Տասնեակներից բերենք մի համառօտ օրինակ: Խորենացին պատմում է, թէ Արտաշէսի հարսնախօսութիւնը Ալանաց արքայադստեր Սաթինիկի հետ՝ վիպասաններն այսպէս են երգում.

«Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս ի սեաւն գեղեցիկ,
Եւ հանեալ զոսկէօղ շիկափոկ պարանն,
Եւ անցեալ որպէս զարծուի սըրաթև ընդ գետն,
Եւ ձըգեալ զոսկէօղ շիկափոկ պարանն՝
Ընկէց ի մէջք օրիորդին Ալանաց
Եւ շատ ցաւեցոյց զմէջք փափուկ օրիորդին,
Արագ հասուցանելով ի բանակն իւր»:

Գ. Խալաթեանց իբրև աղբիւր այս երգին՝ բերում է հետևեալ հատուածները. «Բերցեն զպատմուճանն արքունի և զերիվարն յորում արքայ հեծանէր»: «Արասցես օղս ոսկիս... և զվիժակս խորանին ի շիկակարմիր մորթոյ»: «Եւ ձգեաց արքայ (Արտաշէս) առ Եսթեր զգաւազանն ոսկի, և յարեաւ Եսթեր երթեալ ի սենեակն արքայի»: «Օրիորդ դուստր Բաբելացւոց... և ոչ ևս յաւելուցուս կոչել գիրգ և փափուկ»: Այս հատուածներն առնված են Ս. Գրքի զանազան տեղերից—Եսթեր, Ջ. Գլ., Ելից՝ ԻԶ, Եսթեր՝ Ը, և Ելից՝ ԻԷ, և նպատակայարմար կերպով դասաւորված են այնպէս, որ վէպի մէջ և այս հատուածներում մի քանի բառ նոյն յաջորդութեամբ պատահեն: Ի հարկէ, այս կերպով կարելի է ապացուցանել, որ ոչ մի ինքնուրոյն գրուածք գոյութիւն չունի, որովհետև ամեն մի գրուածք բաղդատելով ուրիշ տասնեակ գրուածքների հետ՝ միշտ կարելի է սրանց մէջ գտնել առանձին նախադասութիւններ, որոնց մէջ պատահէին համեմատված գրուածքի խօսքերից մի քանիսը: Վերոյիշեալ վէպի մէջ, մի կողմ թողնելով ժողովրդական բանահիւսութեան դրոշմը, որ նրա վրա երևում է շատ կողմերից՝ կայ իմաստի ներքին ամբողջութիւն—նա բանաստեղծական նկարագրութիւն է դիւցազնական առևանգման, այնպիսի առևանգման՝ որ վայել է մի թագաւորի՝ երբ սա առևանգում է ուրիշ թագաւորի աղջիկ: Իսկ կարծեցեալ աղբիւրների մէջ, որչափ էլ ջանալու լինենք՝ ոչ մի կերպով չենք կարող որ և է նմանութիւն գտնել վէպի իմաստի, մաքի ամբողջութեան հետ: Ցիշեալ վէպի հետ անչուշտ աւելի մեծ նմանութիւն ունեն հեքիաթների մէջ այն տեղերը, երբ թագաւորի տղան սև ձին հեծած գնում փախցնում է մի ուրիշ թագաւորի աղջկան, յաղթելով ճանապարհին զանազան դժուարութիւնների (Տես Հայ-ժողովրդական Հէքիաթներ, Ութերորդ գիրք, 44—45 և այլն): Ահա ուրեմն որտեղ պէտք է փնտռել նմանութիւն, նոյն իսկ աղբիւր հին ժողովրդական վէպի—դարձեալ ժողովրդական բանահիւսութեան մէջ:

Այսպիսի են պ. Խալաթեանցի համեմատութեան միւս տեղերն ևս՝ երբ միմեանց դէմ են դրվում Խորենացու իբրև ժողովրդական վէպ մէջ բերած հատուածները և նրանց կարծեցեալ գրաւոր աղբիւրները:

Բայց այստեղ մի կարևոր հանգամանք ևս կայ նկատելու: Ինչպէս վերը յիշեցինք՝ հեղինակն իր այս աշխատութիւնը նուիրել է Խորենացու վիպական աղբիւրների ուսումնասիրութեան, և քննում է նրա 40 գլուխները, որոնք կամ արդեամբ վիպական են, կամ ենթադրվում են իբրև վիպական, այսինքն թէ նրանք, որոնց մասին Խորենացին ասում է թէ վէպերից է հիւսել, և թէ նրանք, որոնց համար Խորենացին այսպիսի վիպական աղբիւր չէ ցոյց տալիս, բայց բանասէրներն են կարծում՝ թէ վիպական աղբիւրից են առնված: Մենք ոչինչ չունենք, որ հեղինակը կամեցել է կարելւոյն չափ լիակատար անել իր ուսումնասիրութիւնը, մանաւանդ որ նա պատրաստվում է Խորենացու միւս, պատմական գլուխներն էլ ուսումնասիրել, այսինքն քննել Խորենացու ամբողջ պատմութիւնը սկզբից մինչև վերջը: Բայց եզրակացութիւններ անելիս՝ մեր կարծիքով անհրաժեշտ էր տարբերութիւն դնել արդեամբ վիպական և ենթադրեալ վիպական գլուխների մէջ, և այն ժամանակ նա չէր գայ իր գլխաւոր եզրակացութեան՝ թէ «միայն Խորենացու յիշած հայկական վէպը ժողովրդական ստեղծագործութեան ծնունդ չէ, այլ գրաւոր ծագում ունի»: Որովհետև նա 6—7 տեղ իր գրքում, այս կամ այն հատուածի մասին խօսելիս, ընդունում է, կամ կարելի է համարում, որ այդ հատուածները ժողովրդի բերանից առնված լինեն: Բայց այս մի քանի հարևանցի խոստովանութիւնները անհետանում կորչում են միւս բազմաթիւ հատուածների և գլուխների մէջ, որոնց մասին հեղինակը բացասական եզրակացութեան է հասել:

Սակայն երբ միմեանց մօտ ենք դնում այդ 5—6 հատուածը՝ ինչ ենք տեսնում. Խորենացու

կայ է.—Ինչից պատահեց, ով է մեղաւորը, ինչով պէտք է բացատրել, տեսնենք ինչ կը պարզի դատաստանական քննութիւնը,—ահա անվերջ հարցեր, որ տալիս են միմեանց ամենքը և ամեն տեղ։

Չը գիտենք, ճշմարիտ, ինչ կը պարզի դատաստանական քննութիւնը և ովքեր կը նստեն մեղադրվողների նստարանի վրա այն մեծ դժբաղդութեան պատճառով, որ մի քանի հազար մարդկանց կեանք խլեց, բայց թոյլ ենք տալիս մեզ կարծելու, որ մայիսի 18-ի աղէտի մէջ՝ միամտութիւն է մեղքը գցել պօլիցիայի թուլութեան, կամ կարգապահութեան անկատարութեան վրա, ինչպէս այդ անում են մի քանի լրագիրներ։ Ոչ պօլիցիական կ օ կ ա ր դ ը, և ոչ էլ կօզակի մտրակը ոչինչ չէ կարող անել այնտեղ, ուր մի քանի հարիւր հազարից բաղկացած ամբոխը շարժվում է ինչպէս տարերական ոյժ, ինչպէս աւերիչ հեղեղ, կամ հրաբուխից բղխող կատաղի լաւա։

Մոսկվայի լրագիրներից մէկը նկարագրելով այդ մեծ դժբաղդութիւնը, մատնանիշ է անում մի, մեր կարծիքով, կարևոր կէտի վրա։ Դեռ մայիսի 17-ին, վաղ առաւօտեանից,—ասում է լրագիրը,—հարիւր հազարից բաղկացած ամբոխը սկսեց հաւաքվել դաշտի վրա, թէև «ընծաների» բաժանումը նշանակված էր միւս օրը, այն է մայիսի 18-ի առաւօտեան։ Եւ այդ հարիւր հազարից բաղկացած ամբոխը, յափշտակված այն մտքով, թէ միւս օրը պէտք է «ընծայ» ստանայ, ամբողջ գիշերը անցկացրեց դաշտի վրա, իր գրգռված հետաքրքրութեան վրա աւելացնելով գ ր գ ռ վ ա ծ, կամ աւելի լաւ է ասել՝ ք ա ղ ց ա ծ ստամոքսի անողոք պահանջը... Եւ ահա երբ միւս օրը հնչեց «բաժանում են» գիւթական խօսքը, քաղցած ամբոխը շարժվեց տեղից, առաջ սլացաւ ինչպէս մարդկային հեղեղ, և իր տակով արաւ այն բոլորը, որ անկարող էր ոտի կանգնել և դիմանալ այդ մարդկային հեղեղին։

Քաղցած, երամական բնազդներին գերի, իրան զսպելու անկարող ամբոխի հոգեբանութիւնը տարբեր է. նա չէ ղեկավարվում այն ըզգացմունքներով, ինչով ղեկավարվում են իրանց զգացմունքներին տիրապետելու ընդունակ մարդիկ։ Եւ ահա երբ նրա ականջին հասաւ «բաժանում են» տենչալի բառը, մի կտոր ուտելիքին, ինչպէս երկնային մանանային սպասող մասսան տեղից շարժվեց, շարժվեց ինչպէս մի գլորվող ժայռ, ոտների տակ տրորելով հազարաւոր իր նմաններին...

Այդ գլորվող ժայռի, այդ մարդկային հեղեղի առաջ չէ կարող կանգնել ոստիկանական ոչ մի ոյժ, նրան չի զսպի ոչ մի մտրակ, ինչպէս չէ զսպում անասունների հօտին գիւղացու սպառնալիքը, մահակը, երբ նրանք միմեանց վայր գլորելով, միմեանց գլխից թռչելով՝ խուժում են դէպի «աղը», որ ցոյց է տալիս նրանց բարի գեղջուկը։

Եւ միայն այն րոպէին, երբ ինքն այդ մասսան զգաց, որ իր ոտների տակ ճմլվում են իր նման հազարաւորներ, երբ նրա ականջին հասաւ հողի հետ հաւասարված թշուառ զոհերի աղեկտուր աղաղակը,—այդ րոպէին միայն կանգ առաւ մարդկային սոսկալի հոսանքը, և ամբոխը սկսեց յետ փախչել նոյնքան կատաղութեամբ, նոյնքան արագ, ինչ կատաղութեամբ մի քանի վայրկեան առաջ վազում էր դէպի հացը, դէպի «ընծան», և եթէ յետ փախչելիս՝ նա իր ոտների տակ նորից չը ճմլեց հարիւրաւոր մարդիկ, դա միայն բաղդի պատահական բերմունքին պէտք է վերագրել։

Տգէտ, քաղցած, իրան զսպելու անկարող ամբոխը՝ տարերական ոյժ է։ Միայն կուլտուրական որոշ զարգացումը, միայն որոշ կրթութիւնը, որից զուրկ է միլիօնաւոր ամբոխը, կարող է ընդունակ դարձնել նրան՝ ղեկավարելու իր զգացմունքները, իր բնազդները, որոնք անկիրթ, տգէտ, քաղցած ամբոխի մէջ բուռն են, ինչպէս փոթորիկը և անզիմադրելի, ինչպէս բորբոքվող հրաբուղխի լաւան։

Խ. Մալումեան

## ՌՈՒՍԱՑ ԹԱՏՐՈՆ

Մայիսի 29-ին ռուսաց դրամատիկական խումբը ներկայացրեց առաջին անգամ «Около денегъ» դրաման, որ վերածված է Պոտեխինի նոյնանուն վէպից։ Պիէսը ներկայացնում է ռուսաց գիւղական գործարանական կեանքը։ Այս կեանքը՝ գոնէ այնպէս, ինչպէս դուրս էր բերված նա բեմի վրա, արժանի է մտնելու Զօլայի «Germinal»-ի մէջ, այն տարբերութեամբ, որ Զօլան hercheuse-ների ապականված բարքն է նկարագրում, իսկ այստեղ միայն բանւորը չէ, այլ բուն գործարանատէրն է, իր ամբողջ գերդաստանով, նոյն անբարոյականութիւնը մարմնացնում։—Պոտեխինի այս դրամայի մէջ ընտանեկան կեանքի ապականութիւնը և բանւորի անբարոյականութիւնը հասնում են իրանց գագաթնակէտին և հեղինակը՝ իրականութիւնը (ռէալիզմ) ցոյց տալուց չէ խորշում։

Պատմենք համառօտ՝ նրա բովանդակութիւնը։ Ծեր գործարանատէր Սկօրոբագատով ա ն տ ա ր բ ե ր չէ դէպի իր միակ որդու կինը, իր հարսը։ Հարսը (Մատրենա) իր անձը յանձնում է իրանց գործարանի բանւոր Կապիտանին, որն ամենալիրբ դերն է կատարում ամբողջ պիէսայում։ Գործարանատէրն ունի մի միանձնուհի աղջիկ, որ ձանձրացած իր կուսական կեանքից՝ ուզում է նոյնպէս վայելել աշխարհային հաճոյքը, սիրահարվում է նոյնպէս նոյն Կապիտանի վրա և նրան իր եղբօր կնոջից խլելու համար, յանձն է առնում թողնել տուն, տեղ և հօր սնդուկը կողոպտելով փախչել բանւորի հետ օտար երկիր։ Կապիտան մի և նոյն ժամանակ խաբում է բոլորին էլ և Ստեփանիդայի (կոյսի) կողոպտած և նրան յանձնած փողերը ձեռք գըցելուց յետոյ թողնում է նրան և փախչում իր կնոջ հետ։ Գործարանատէրը մի որդի ունի, որքան կարող էք երևակայել անբան և տխմար, որ իր փաւչտութիւնն ուզում է յագեցնել Կապիտանի գեղեցիկ կնոջ, Ալենայի վրա և որովհետև նրան հասկացնում են թէ առանց փողի կարելի չէ այդ, իսկ ինքը հօր վստահութիւնը չունի դրամի մասին, ուստի հօրից ծածուկ ծախում է նրա ապրանքը՝ մի ուրիշ գիւղացու, Գաւրիլօյի միջոցով և ձեռք բերած փողով աշխատում է կաշառել Կապիտանին և գրաւել նրա կնոջը։—Վերջապէս կայ նաև մի ծառայ, Սերեօժկա, որ այս բոլոր անցուդարձին վկայ է և տեղեակ և յորդորում է Կապիտանին, որ սա միաժամանակ յարաբերութիւն ունենայ գործարանատիրոջ թէ հարսի, թէ աղջկայ և թէ որդու հետ (այս վերջինի հետ՝ իր կնոջ միջոցով) և բոլորից էլ փող կորզէ։ Իսկ ինքը, Սերեօժկան, գոնէ ըստ երևոյթին, միայն գինովութեան սէրն ունի։—Միակ համակրելի տիպը Ալենան է, խորամանկ և անբարոյական բանւորի՝ Կապիտանի կինը, որ թէպէտ առաքինութեան վրա նոյնպէս շատ հաստատուն գաղափարներ չէ յայտնում, բայց գոնէ՝ եղածների մէջ ամենալաւն է, սիրում է իր ամուսնուն, առ այժմ (ինչպէս ինքն է ասում) հաւատարիմ է նրան և գործարանատիրոջ յիմար որդուն մինչև անգամ դասեր է տալիս, ինչպէս պէտք է օտար կնոջ սիրտը սիրաշահել, բայց ինքը ընդդիմանում է նըրան։ Պիէսը վերջանում է նրանով, որ Կապիտանը անպատիժ է մնում իր խաբէութիւնների համար, Ստեփանիդայի մազերը սպիտակում են կրած հոգեկան տանջանքից և գործարանատէրը ողբում է կորցրած փողերը...

Չենք կարծում թէ այս պիէսան բարձր կըրթական նշանակութիւն ունենայ, բայց յամենայն դէպս նա արժանի է ուշադրութեան, իբրև ռուս գիւղական կեանքի ի ր ա կ ա ն պատկերներից մէկը ներկայացնող։

Ներկայացումը, որ ընդհանրապէս աջող անցաւ, տրվում էր երկու դերասանուհու, տ.տ. Բռունէրի և Ստեփանօվայի օգտին, որոնք ծափահարութիւններով և ընծաներով վարձատրվեցան։ Թատրօնում մեծ բազմութիւն չը կար։

Ա. Ս.

## ՆԱՄԱԿՆԵՐ ՄՕՍԿՎԱՅԻՑ

VII

Մայիսի 20-ին

Մօսկվան, իբրև Ռուսաստանի ամենախոշոր առևտրական կենտրօն՝ զանազան տեղերից գըրաւել է բաւական շատ հայ վաճառականներ, որոնք կամ մատակարարում են գործարաններին հում նիւթ՝ բամբակ, ապրեշումի թել, բուրդ և այլն, կամ գնում են մեծ քանակութեամբ մանուֆակտուրային ապրանքներ, որ և «հալեցնում են» Անդրկովկասի գիւղերում ու քաղաքներում։ Դրանք Մօսկվայում ժամանակաւոր բնակութիւն ունեցող մարդիկ են և գլուխները քարշ իրանց գործերով են զբաղված։ Այլ են բօրսայի ճարպիկ ս պ ե կ ու լ ի ա ն տ ն ե ր ը և փ ա շ խ ա ռ ո ւ ն ե ր ը. դրանք կարճ միջոցում ահագին հարստութիւն դիզելով՝ արդէն չեն բաւականանում ակցիաների և մուրհակների հաշիւներով, այլ ձգտում են տօն տալ, ղեկավարել, մեծ պարոնների դեր կատարել, մի խօսքով լինել աւելի քան «Стрекоза»-ի սրախօսութիւնների նիւթ։ Այդ մեծապատիւ Աբիսօղոմ աղաները միշտ պըտըտում են այնպիսի մթնոլորտում և շրջապատված են այնպիսի մեծապատիւ մուրացկաններով, որ օրէօր համոզվում են, որ մեծ մարդ լինելու համար միայն և եթ փող է հարկաւոր։ Մօսկվայի բնորոշ՝ բուրժուական մթնոլորտն էլ նոյնն է ներշնչում նրանց։ Սպասել որ Մօսկվան, իբրև մեծ քաղաք, ունենայ այդ տգէտ, շահամոլ մարդկանց վրա ազնուացնող, բարերար ազդեցութիւն՝ նշանակում է մոռանալ նախ՝ որ «սապատողին գերեզմանը կուղղի» և երկրորդ՝ որ հին աւանդութիւններից բղխած Մօսկվայի սպեցիֆիկական յատկութիւնները տալիս են Մօսկվայի կիսակիրթ ռուսին մի առանձին ազգային մնապարծութեան և անհամբերողութեան ոգի. հին թաթարաբիւզանդական կարգերը դեռ իսպառ չեն ջնջվել նրա յիշողութիւնից։ Համալսարանի ազդեցութիւնը նսեմանում է Կիտայ-Գօրօդի ազդեցութեան առաջ։ Այդ մեր աղաները պտտում են հէնց այսպիսի ռուսների շրջանում, նրանցից են օրինակներ վերցնում։

Հեռու չը գնանք աւելի պարզելու համար Մօսկվայի բնորոշող գծերը։ Յայտնի է այն մեծ շարժումը, որ նկատելի էր ռուս ինտէլիգէնցիայի մէջ 40-ական թւականներին։ Գերմանիայի իդէալիստ փիլիսօփաների (Շէլլինգ, Հեգել) ազդեցութեան տակ Մօսկվայի համալսարանական երիտասարդութեան մէջ կազմվեց գրական մի շրջան, որի անդամները ոգևորված բարձր գաղափարներով, ձգտում էին մշակել ինքնուրոյն աշխարհայեցողութիւն և նրա համեմատ ազգային կեանքին տալ որոշ ուղղութիւն. սակայն Մօսկվայի անցեալի տպաւորութիւնը և նրա ուրոյն մթնոլորտը այնքան ճնշող էին մեծամասնութեան վրա, որ ինտէլիգէնցիան բաժանվեց արևմտեան Եւրօպայի գիտութեան և կարգերին հետևողների, և առանձին՝ սլաւօնասէրների շրջանի։ Արևմտականները հաւաքվեցին Պետրոսի հիմնած մայրաքաղաքում՝ Պետերբուրգում, իսկ սլաւօնասէրների կենտրօնը դառաւ նախապետրոսեան Ռուսաստանի մայրաքաղաքը՝ Մօսկվան։ Առաջինները, որոնց պարագլուխներն էին Բէլինսկի և Գերցէն, համոզված էին, որ ռուսը, իբրև մարդկու-

---

ընթերցողներին անշուշտ լաւ յայտնի են «Երկնէր երկին», «Հեծաւ արի արքայն», «Մինչ դու գնացեր», «Եթէ դու ի յորս հեծցիս», «Հատուած գնացեալ», «Մանկան նիրհելոյ», նոյնպէս և «Ցնծայ Սաթինիկ» կտորները, որոնց Խորենացին մէջ է բերում բ ա ռ ա ց ի հայկական վէպերից։ Արդ այս հատուածները, որոնք ամենից ընդարձակ և գլխաւորներն են Խորենացու վիպական աղբիւրների մէջ, և որոնց մէջ հին վէպը պահպանված է անխառն կերպով՝ պ. Խալաթեանց ընդունում է, կամ կարելի է համարում, որ գոյութիւն ունենային։ Նա հերքում է գոյութիւնն այն հատուածների, որոնց նիւթը Խորենացին վէպերից առնելով՝ ինքը մշակում է իր ճաշակով, կամ այն հատուածները, որոնց մասին Խորենացին չէ ասում թէ վէպերից է առնում։ Չը մտնելով այն խնդրի մէջ, թէ որչափ ապացուցված են հեղինակի հերքումները այս վերջին երկու տեսակի վերաբերութեամբ՝ մենք տեսնում ենք, որ եթէ նա Խորենացու վիպական աղբիւրները երեք տեսակի բաժանէր—1) անփոփոխ մէջ բերված վէպեր, 2) վիպական աղբիւրներ, Խորենացու մշակութեան ենթարկված և 3) բանասէրներից վիպական համարված հատուածներ—նա, ընդունելով առաջին տեսակի մեծ մասի գոյութիւնը՝ պէտք է ընդունէր ուրեմն, որ Խորենացին օգտվել է անմիջապէս ժողովրդական վէպերից, ուրեմն և պէտք է հրաժարվէր իր գրքի գլխաւոր եզրակացութիւնից կամ գոնէ պէտք է նրան բարեփոխէր։ Իսկ այս կարևոր բաժանումը չանելով, և շատ տարբեր նիւթերի մասին մի և նոյն եզրակացութիւնն անելով՝ պ. հեղինակը հակասում է ինքն իրան։

Երկրորդ տպաւորութիւնը, որ թողեց մեզ վրա պ. Խալաթեանցի աշխատութիւնը այն է, որ հեղինակը իր ուշադրութիւնը կենտրօնացնելով մանրամասնութիւնների վրա՝ աչքաթող է արել ամբողջութիւնը։ Այս աշխատութիւնը նըմանում է մի մօզայիկ նկարի, որի ամեն մի կէտի վրա արուեստագէտը աշխատանք շատ է գործ դրել, բայց ոչ մի անգամ նկարի մօտից չէ հեռացել և հեռուից չէ դիտել, թէ իր աշխատանքի ամբողջութիւնն ինչ տպաւորութիւն է թողնում։ Պ. Խալաթեանը, ինչպէս ասացինք, կանխակալ կարծիքով, Խորենացու մասին աննպաստ հայեացքներ ունենալով՝ այդ հայեացքների տեսակէտով ձեռնարկում է քննել Խորենացուն։ Նա քննելու ժամանակ պատահում է բազմաթիւ պատմական իրողութիւնների և գրական խնդիրների, որոնց հարկադրված է բացատրութիւն տալ՝ որպէս զի կարողանայ իր նախառեալ հայեացքն ապացուցանել։ Եւ նա յիրաւի տալիս է բացատրութիւններ (հաւանական թէ անհաւանական՝ դրա քննութեան մէջ չենք մտնում)։ Բայց երբ մենք այդ բացատրութիւնները միմեանց մօտ ենք դնում և աշխատում ենք նրանց հիման վրա մի գաղափար կազմել Խորենացու մտաւոր և բարոյական յատկութիւնների մասին՝ մեր առաջ ներկայանում է մի—ինչ ասենք—այլանդակութիւն։

Գող, խաբեբայ, խարդախ—այս բառերը շատ թոյլ են՝ բնորոշելու համար Խորենացու այն պատկերը, որ դուրս է բերված պ. Խալաթեանցի աշխատութեան մէջ։ Խորենացին սիրահար, արուեստագէտ է գողութեան. նա գողանում է, երբ կարող էր առանց գողութեան, ազնիւ միջոցով հասնել մի և նոյն նպատակին. գողանում է՝ երբ ոչ մի հարկ, ոչ մի օգուտ չը կայ այդ գողութեան մէջ—նա գողամոլ է (клептоманъ)։ Նա գիտակցաբար ստում է. ապրելով Թ. դարում՝ իրան ցոյց է տալիս Ե. դարում ապրող մարդ. ինքն իրանից շարադրելով վիպասանական երգեր՝ հաւատացնում է թէ այդ երգերը լսել է ժողովրդական երգիչներից. ինքն իրանից հնարում է թագաւորներ, այդ թագաւորներին ինքը շինել է տալիս քաղաքներ, լաւ գիտենալով որ ոչ այդ թագաւորներն են եղել և ոչ քաղաքները. յետոյ իր սուտը պարտակելու համար՝ այդ քաղաքներն էլ կործանել է տալիս։ Հնարում է մատեաններ, որոնցից իբր թէ այս կամ այն նիւթն է քաղել, այն ինչ ինքն էլ գիտէ, որ այդպիսի մատեաններ գոյութիւն չունեն։ Որ և է հեղինակից մի տեղեկութիւն առնելով՝ այդ տեղեկութիւնը փոփոխում, յեղաշրջում է, թագաւորի կամ քաղաքի անունը խարդախում է, որպէս զի անծանօթ լինի իր աղբիւրն։ Յայտնում է թէ այս ինչ հեղինակից օգտվել եմ—դուրս է գալիս որ սուտ է. յայտնում է թէ այս ինչից չեմ օգտվել—դարձեալ դուրս է գալիս, որ սուտ է։ Մենք ոչինչ չէինք ունենայ ասելու՝ եթէ այս բացասական յատկութիւնները ապացուցված լինէին և մեզ տային մի ամբողջ պատկեր Խորենացու մտքի և հոգու, որովհետև Amicus Plato, sed magis amica veritas. բայց երբ այս յատկութիւններին հետ միասին գըտնվում են նոյնչափ դ ր ա կ ա ն յատկութիւններ, որ մասամբ նոյն իսկ պ. Խալաթեանցը և մասամբ շատ նշանաւոր բանասէրներ խոստովանում են,—այն ժամանակ Խորենացին ներկայանում է մի անյատակ ծով միմեանց հակասող, միմեանց ջնջող յատկութիւնների, այսինքն ստացվում է այնպիսի մի հոգեբանական պատկեր, որի գոյութիւնն անկարելի է ընդունել։ Եւ յիրաւի, կարո՞ղ է մի մարդ մի և նոյն ժամանակ լինել շատ խելացի և շատ անխելք, սաստիկ խորամանկ և վերին աստիճանի պարզամիտ, խոր ուսումնական և խոր տգէտ, ստելու և խարդախելու սիրահար՝ երբ հարկ էլ չը կայ, և արդար ու ճշմարտախօս՝ երբ դա իրան մինչև իսկ ձեռնտու չէ, այնպիսի վարպետորդի, որ իր խարդախութեան ծայրերը շատ խորն է թաղում, որպէս զի ոչ մի հետք չը գըտնվի, և սրա հետ այնքան միամիտ՝ որչափ կաքաւը, որ գլուխը ձիւնի մէջ թաղելով՝ կարծում է թէ ինքն իրան թագցրեց թշնամու տեսութիւնից։ Այս հակասութիւնների անդունդից դուրս

թեան մի անգամ, այն էլ քաղաքակրթութեան պոչում ընթացող, պէտք է հեռևի համամարդկային զարգացման օրէնքներին և իրացնի եւրոպական կեանքի և գիտութեան այն կողմերը, որոնք լաւ են և առաջադիմական, իսկ երկրորդները համարում էին սլաւօնական ցեղը ընդհանրապէս և ռուս ազգը մասնաւորապէս՝ օժտուած գերագոյն յատկութիւններով, որոնցից զուրկ են գերմանօ-ռոմանական ազգերը, ուստի և կոչված՝ լինելու Մեսիա, փրկիչ մարդկութեան: «Մոսկվան երրորդ և վերջին Հռօմն է, ասում էին նրանք, ռուսն ընտրեալ ժողովուրդ է և նրա կրօնը միայն ուղիղ և սուրբ հաւատք»: Մի քայլ էր հարկաւոր չեղվել այդ ուղղութիւնից և ահա պիտի առաջ գային այն սոսկալի խաւարամիտները, շովինիստները և ստարակերները, որոնց ժամանակակից ներկայացուցիչները «Московскія Вѣдомости» և ընկ. է. բայց որոնց օրգաններն են դրանք,—հովանաւորութիւն մուրող խոշոր վաճառականութեան և առանձնաշնորհումներ փնտռող ազնուականութեան:

Միւս ուղղութիւնից՝ արևմտականներից, որոնք 50-ական թուականներին ստիպված էին կենդանութեան նշոյլ անգամ ցոյց չը տալ, զարգացան Ալէքսանդր II-ի թագաւորութեան սկզբի մեծ ռէֆորմների տարիներում, «վաթսունական թըւականի մարդիկ», որոնց բարձր իդէալականութիւնը կապված էր դրական ուղղութեան և կռուի, համարձակ հրապարակախօսութեան հետ: Դրանց կենտրոնը կրկին Պետերբուրգն էր: Մոսկվայում հրատարակվող «Հիւսիսափայլը» իր ուղղութեամբ ամբողջապէս պատկանում էր այդ շկօլային, իսկ հակառակ կողմն էր կանգնած ողորմելի «Ճռաքաղը»: 30 տարի առաջ էլ մեր փողաւոր ազաները նոյնն էին, ինչ որ այժմ, ինչպէս վկայում է տաղանդաւոր Նալբանդեանց իր սուր գրչով:

Եթէ այդպէս մեծ էր Մոսկվայի ազդեցութիւնը դրական, կրթված շրջանների վրա անգամ, հասկանալի էր, որ նրա բնորոշ մթնոլորտը կաճեցնէր ազէտ, շահամոլ մարդկանց մէջ արդէն եղած վատ հակումների սերմերը: Բօրսան, իր ամբողջ մթնոլորտով՝ փողին, ֆիզիկական ոյժին և անամօթ ճարպիկութեան տալիս է առաջնակարգ տեղ և մեծ յարգանքներ:

L.

## ՆԱՄԱԿ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐՈՊՈԼԻՑ

—

Մայիսի 23-ին

Մօտ երկու տարի է, որ ամբողջ Շիրակի ժողովուրդը անհամբեր սպասում էր երկաթուղու շինութեան սկսվելուն... Ծառան իր վարձն էր կրկնապատիկ պահանջում, տանտէրը՝ իր տան քրէհը թանգացնում, տարութեան մէջ աշխատողն էլ իր գործը թողնում, և եթէ դրանցից ամեն մէկին հարցնէք, թէ ինչու են այդպէս վարվում, նրանք կը պատասխանեն. «քա՛ ինչ անենք. էգուց միւս օրը մաշինի գործը կը բացվի, ամեն ինչ կը թանգանայ և մենք էլ մէկի փոխարէն տասը բուբլի չահ կունենանք... Ահա այդպիսի յոյսեր ունէին, ահա այդպիսի օդային ամրոցներ էին շինում դրանք: Վերջապէս հասաւ ցանկալի ժամանակը, սկսվեց գործը, բայց, դժբաղդաբար, բոլորի սպասելիքներն էլ օդը ցնդեցին: Ահա թէ ինչպէս. արդէն երկու ամիս է, որ ճանապարհի հողային մասը շինվում է. սակայն մէջտեղը չահ չը կայ, առձեռն դրամ չը կայ, իսկ մշակի օրավարձը սովորականից չէ բարձրացել, այսինքն 40—50 կոպէկ է: Թշուառ գիւղացին ամբողջ շաբաթներով չոր հաց կրելով աշխատում, արիւն քրտինք է թափում, և երբ դիմում է փող պահանջելու՝ նրան պատասխանում են. «скоро, скоро получка будетъ...», և այդպիսով դատարկաձեռն ճանապարհ դցում: Մի քանի խումբ մշակներ գործադուլ արին, բայց նորից շարունակեցին աշխատանքը, յոյս ունենալով մի կերպ ստանալ իրանց վարձը, իրանց դառն քրտինքի արդիւնքը: Կան այնպիսի անհատներ, որոնք իրանց գրպանից հարիւրներ և հազարներ են ծախսել և դարձեալ «получка»-ին են սպասում, իսկ թէ «получка»-ն երբ կը լինի,—այդ միայն Ալլահը և «փոդրադչիկը» գիտեն: Այդ բոլորը տեսնելուց յետոյ, շատերն արդէն հիասթափվել, յետ են քաշվել, բայց շատերն էլ դեռ էլի ապագայի յուսով են ապրում...

Գաւառական քաղաքներից շատերում արդէն ձայնաւորների ընտրութիւնները կատարվել-վերջացել են, այն ինչ մեզանում դեռ ոչինչ չէ եղել և դեռ ես յայտնի էլ չէ թէ ընտրութիւնները երբ են լինելու:

Հմայեակ վարդապետ Արշարունին, որը վեհ. կաթողիկոսի կարգադրութեամբ Հառիճի վանքի վանահայր և Շիրակի քարոզիչ է նշանակված, դեռ չէ գնացել իր պաշտօնատեղին: Նա մտադիր է, նախ քան իր պաշտօնն ստանձնելը, դիմել կաթողիկոսին, որպէս զի «Հառիճ—ընկերութեան» խառնիխուռն և վիճելի հաշիւները մաքրվեն և իրաւունքների սահմանը որոշվի: Գեղեցիկ միտք, եթէ միայն իրագործվի...

Քաղաքացի

## ՆԱՄԱԿ ԲԱԳՈՒԻՑ

—

Մայիսի 26-ին

Մայիսի 24-ին կլուբում ընդհանուր ժողով էր կայացած՝ ի միջի այլոց քննելու համար կլուբի անդամ Լեոն Լալայեանցի անարգ վարմունքը: Դէպքը հետևեալն է: Երկու շաբաթ առաջ Լալայեանց կլուբում թուղթ է խաղում՝ հինգ հոգու հետ: Խաղում են բակկարա: Մինչև այդ վերջին օրը Լալայեանց շարունակ տանուլ է տալիս, և երբեք չէ աջողում տանել: Յուսահատված, թէ հանգամանքներից հարկադրված՝ այդ օրը դիմում է խարդախութեան: Խաղից առաջ կլուբի ծառայից վերցնում է խաղաթղթեր, դարսում է յարմարեցրած՝ և պահում մօտը: Եւ երբ թուղթ բաժանելու հերթը հասնում է իրան, քաջարի թուղթ խաղացողը՝ անաջող ճարպիկութեամբ՝ սկսում է բաժանել «սարքած» թղթերը և մի երկու անգամ վերցնել կիտված գումարները. բայց երկար չէ շարունակվում այդ «աջողութիւնը». կեղծիքը նկատում են, խաղն ընդհատվում է և գործը հասնում կլուբի աւագների միջամտութեան: Լալայեանց դառնում է ընդհանուր խօսակցութեան նիւթ, դատափետութեան առարկայ:

Եւ թէև Լալայեանց նախօրէն, մինչ ընդհանուր ժողովի կայանալը, արդէն գրաւոր հրաժարական էր ուղարկել, այնուամենայնիւ կլուբի անդամների ընդհանուր ժողովը նպատակայարմար գտեց իր վճիռը տալու, և առանց ուշադրութիւն դարձնելու մի քանի անդամների պատճառաբանութիւններին՝ թէ կարիք չը կայ քուէարկութեան դիմելու, քանի որ ինքը՝ Լալայեան արդէն հրաժարվել է անդամակցութիւնից, այնուամենայնիւ ժողովը, գաղտնի քուէարկութեամբ, սևացրեց Լալայեանցին և զրկեց կլուբի անդամ լինելու իրաւունքից: 111 ձայնից Լալայեանց ստացաւ միմիայն 13 սպիտակ քուէ: Ընդհանուր ժողովի այդ դատավճիռը մի բարոյական ապտակ, ծանր յանդիմանութիւն դարձաւ կլուբի այն անդամների համար, որոնք յիմարաբար պնդում էին, թէ Լալայեանց անշուշտ կարդարանայ, չի սևանայ, որովհետև «հայ» է...

Վերջին ժամանակներս մի այսպիսի անհիմն ու անմիտ կարծիք է սկսել տիրապետել որոշ շրջաններում՝ իբր թէ հայերի մէջ տիրում է մի վերին աստիճանի մոլեռանդ միաբանութիւն, ֆանատիկոսութեան հասած սէր, որ նրանք, կուրօրէն, ինչ որ հ ա յ կ ա կ ա ն է՝ սիրում են, ինչ որ հ ա յ ի ն է վերաբերում՝ պաշտպանում, օգնում են և, ընդհակառակն, ատում, խորշում են, ինչ որ «հային» չէ վերաբերում, թշնամի են օտարներին և այլն և այլն: Այս ցաւալի երևոյթը նկատելի է ոչ միայն թթու ազգասէրների նեղ շրջաններում, այլ և կրթված հոգևորականների, ինտելիգէնտների մէջ: Հային մեղադրում են մոլեռանդ միաբանութեան մէջ,—այն հային, որի պատմական ամենամեծ պակասութիւններից մէկն է՝ անմիաբանութիւնը. հային վերագրում են անհուն սէր, փոխադարձ օգնութեան զգացմունք, հային, որ մարմնացած չկամութիւն է մի ուրիշ հայի վերաբերմամբ, և որպէս թէ հայկականից դուրս հայը ատելութիւն է տածում դէպի ամեն ինչ—ինչ որ հայկական չէ: Սակայն ո՛ւմ չէ յայտնի, որ դա լոկ երևակայութիւն է, հետևանք հայ ժողովրդին անծանօթ լինելուն: Բայց ո՞րը թէեւ, ո՞րը հերքես, ո՞րը արհամարհես: Մարդիկ նենգութեամբ պղտորում են մտքերը, զրպարտում, նախատինք են կարդում մի ամբողջ ժողովրդի՝ առանց ճանաչելու նրան, առանց ծանօթ լինելու նրա հակումների հետ:

Ի՞նչն է առիթ տալիս այդ չարալեզու զըրպարտիչներին թշնամական սերմեր ցանելու հայերի և օտարազգիների մէջ,—անհիմն կասկածը, լոկ ենթադրութիւնը միմիայն: Բախկալ Կարապետը խաբում է, ուրեմն բոլոր հայերը խաբեբաներ են, որովհետև բախկալ Կարապետը հայ է. միկիտան Սանդրօն կեղեքում է, ուրեմն բոլոր հայերը կեղեքողներ են. Մաթոս-աղէն կրկնակի տոկոսներով փող է շահեցնում, հարստահարում է, ուրեմն բոլոր հայերը հարստահարիչներ, «կուլակներ» են, և այլն, և այլն,—ահա այդ տեսակ մարդկանց լօգիկան: Սակայն այդ կոյր մոլեռանդները մոռանում են, որ բոլոր բախկալները, միկիտանները և Մաթոս-աղէները, անխտիր, ինչ ազգութեան որ պատկանելիս լինեն, մի և նոյն խաբեբաները, կեղեքիչները, հարստահարիչներն են, դրանք ժողովրդի ցեցեր են, վտանգաւոր անդամներ, որոնց դէմ պիտի կռուել, զինաթափ անելու միջոցներ ձեռնարկել: Այդ տեսակ հայ-ցեցերի դէմ հայ ինտելիգէնցիան, հայոց մամուլը միշտ կռուել է, դատափետել, պախարակել է: Ուրիշ կերպ էլ չէ կարող լինել. այս աւելի քան հասկանալի է ամեն մի ինտելիգենտ մարդու համար: Բայց, տարաբաղդաբար, այդ ճշմարտութիւնը չարամիտ մարդիկ խեղաթիւրում են և զանազան ենթադրութիւններ անում, մտքեր պղտորող գաղափարներ տարածում հայերի վերաբերմամբ... Երբ հասարակ դասակարգի պատկանողները տգիտութեամբ առիթ են տալիս զանազան ազգութիւններին պատկանող անդամների մէջ խռովութիւն ծագելուն, թշնամական սերմեր ցանելուն,—այդ դեռ այնքան պախարակելի չէ, բայց աններելի յանցանք, մահացու մեղք է, երբ նոյնը անում են ինտելիգէնտ մարդիկ, կրթված հոգևորականներ, պաշտօնական անձինք: Տարաբաղդաբար, մեզ մօտ մտքեր պղտորողները վերջին տեսակներիցն են:

Ն. Դաւթեան

## ՆԱՄԱԿ ԱՐԼՇԻ ԳԱՒԱՌԻՑ

—

Մայիսի 28-ին

Մայիսի 15-ին Կուր գետի ջուրը յորդանալով, ողողեց Աքչամ, Հաւարիկ, Հաջիսելլի և Մազրղու գիւղերը. փլան բոլոր տները չատ աննշան բացառութեամբ, խաղողի այգիները և արտերը ոչնչացան, չերամի որդը դազաներում ջրի երեսին մնաց, իսկ թթի ծառերը փչանալով, որդի ազատված մասը մնաց քաղցած: Գիւղացիները բարձրացել են հեռաւոր բլուրների վրա և ապրում են ծառերի տակ, իսկ անասունները ուղարկված են սարերը:

Երկաթուղու Եւլախ կայարանի խաները և խանութները դատարկված են, գնացքը խանգարված է, որովհետև երեք հեռագրաթելերի միջի տարածութիւնը փլած է. ճանապարհորդները այժմ էլ նաւակներով են անցնում այդ տարածութիւնը:

---

գալու համար կամ պէտք է ենթադրել, թէ Խորենացու պատմութեան հեղինակը, ով և լինի՝ մարդ չէ, այլ մի այլանդակ հրէշ, կամ՝ որ անընդունելի են պ. Խալաթեանցի բացատրութիւնները և այն հայեացքը, որից նրանք ծագում են:

Քննութեան առնված հեղինակի հոգեբանական պատկերի ամբողջութեան և բնականութեան վրա պէտք է աւելի ուշադրութիւն դարձնել. բաւական չէ որ բանասէրը իր նկատած ամեն մի երևոյթը ճգնի որ և է կերպով բացատրելու. անհրաժեշտ է որ այս բացատրութիւնները բնական և կարելի լինեն այն հեղինակի վերաբերութեամբ, որ քննվում է: Այլապէս բանասէրի բացատրութիւնները անընդունելի կը դառնան, և նոյն իսկ փաստերը կասկածի կենթարկվեն, իբրև բռնազբօսված ու ձգձգված: Աւելի հեռուն չերթալով՝ մի օրինակ բերենք նոյն պ. Խալաթեանցի գրական վաստակներից: Նա 1883 թ-ին տպագրեց «Ղազար Փարպեցի և գործք նորին» աշխատութիւնը, որ հէնց այն ժամանակ էլ մեզ վրա թողել էր նոյնպիսի տպաւորութիւն՝ ինչպէս այժմ «Հայկական վէպը Խորենացու պատմութեան մէջ»: Այնտեղ յարգելի բանասէրը նոյնպիսի յարձակում էր գործում Ղազարի վրա, մեղադրում էր նրան, որ նա գողացել է շատ բան Խորենացուց և Եղիշէից, առանց յիշելու նրանց անունն իբրև իր աղբիւր, այն ինչ նա յիշում է իր միւս աղբիւրները: Ղազարի մէջ էլ ուրեմն նա գտաւ յ ա յ տ ն ի, բայց անկարևոր աղբիւրներ, որոնցից քիչ է օգտվում, և գ ա ղ տ ն ի կարևորագոյն աղբիւրներ, որոնցից գլխաւորապէս օգտվում է և դիտաւորեալ կերպով ծածկում է անունները, այնպէս որ Ղազար Փարպեցին ոչ միայն գող դուրս եկաւ, այլ և խարդախ: Յարգելի բանասէրը այնտեղ էլ ճգնեց գտնելու գաղտնիքը, թէ ինչ դիտաւորութիւններով թագցրել է Ղազարը իր գլխաւոր աղբիւրները—և ի հարկէ գտաւ: Բայց այժմ, 12 տարի անցած, նա յետ է վերցնում իր մեղադրութիւնները Ղազարի դէմ և յայտնում է, որ իր ասածները Ղազարի և Խորենացու բանագողութեան մասին պէտք է ընդհակառակն հասկանալ (եր. 114, ծանօթ), այսինքն գողն ու խարդախը ոչ թէ Ղազարն է, այլ Խորենացին.—ուրեմն 12 տարվայ ընթացքում, կարծես մի մոգական գաւազանի հարուածով, արդարն ու ճշմարիտը գող ու խարդախ են դառնում, գողն ու խարդախը՝ արդար ու ճշմարիտ: Ահա թէ ինչ թիւրիմացութիւնների տեղիք է տալիս բանասէրի անուշադրութիւնը դէպի քննելի մատենագրի հոգեբանական կողմերը, կամ երբ նա այդ հոգեբանական կողմերը դուրս է բերում ոչ թէ մատենագրի օբյեկտիվ ուսումնասիրութիւնից, ամբողջ գրուածքի ամբողջական տպաւորութիւնից, այլ կանխակալ կարծիքով, մի մասնաւոր երևոյթից: Այս այսպէս լինելով՝ մենք ստիպված ենք կասկածով նայել ընդհանրապէս՝ յարգելի բանասէրի կարծիքների վրա Խորենացու մտաւոր և բարոյական յատկութիւնների մասին, թէպէտ և կարող էինք, եթէ տեղը մեզ թոյլ տար՝ գրքից բերված բազմաթիւ մանաւոր օրինակներով հաստատել մեր ընդհանուր եզրակացութիւնը:

Մենք այս անգամ չենք խօսի հեղինակի երկրորդ եզրակացութեան մասին, թէ Խորենացու պատմութիւնը գրված է Ը. դարի վերջերում կամ Թ-ի սկզբներում: Այս խնդիրը շատ բարդ և ընդարձակ է, և հեղինակը իր գլխաւոր ապացոյցները խոստանում է բերել իր աշխատութեան երկրորդ հատորում: Մենք էլ կը սպասենք մինչև այն ժամանակ. առ այժմ, առանց սակայն խնդիրը նախավճռելու, այսքան կարող ենք ասել, թէ այս առաջին հատորում նրա բերած փաստերն յօգուտ իր եզրակացութեան՝ համոզիչ չեն և շատերն հէնց իրանք իրանցով հերքվում են:

Չը համաձայնելով հանդերձ այս աշխատութեան երկու գլխաւոր եզրակացութիւնների հետ, մենք չենք կարող չը խոստովանել և այն արժանաւորութիւնները, որ անպայման ունի այս աշխատութիւնը: Մենք վերևը այս աշխատութիւնը նմանեցրինք մօզայիկ պատկերի, որի մանրամասնութիւնների վրա արուեստագէտը մեծ աշխատանք ու ջանք է գործ դրել: Յիրաւի, պ. Խալաթեանցը այս գրքում ևս հանդիսանում է բարեխիղճ աշխատաւոր, որ ամենայն մանրամասնութեամբ ուսումնասիրել է իր նիւթը, և շատ մասնաւոր խնդիրներ լուծել է աջողութեամբ կամ մեծ հաւանականութեամբ. (այսպէս են՝ Անծանօթի ուսումնասիրութիւնը և նրա յարաբերութիւնը Սեբէոսի հետ, թէպէտ դարձեալ անընդունելի է հեղինակի եզրակացութիւնը նրա գրութեան ժամանակի մասին. Խորենացու ծանօթութիւնը Կղեմէս Աղէքսանդրացու հետ, Կ ո ւ ն դ-Արամազդի մեկնութիւնը, Խորենացու յիշած հայոց հին Պանթէոնի աղբիւրը և այլն և այլն). Նա մեծ քանակութեամբ նիւթ է մատակարարում իբրև աղբիւր Խորենացու պատմութեան և շատ նորանոր բանասիրական խնդիրներ է շարժում: Այս նիւթերից ու խնդիրներից մի մասն ապացուցել է ինքը հեղինակը անկասկածելի կերպով. իսկ մեծագոյն մասը եթէ չէ ապացուցված կամ եթէ հեղինակի ապացոյցները կասկածելի կամ անընդունելի են մեր աչքում, այնուամենայնիւ այդ նիւթերն ու խնդիրները դրված են բանասիրութեան առաջ, և նրանց իսկական լուծումը կը նպաստէ երևան հանելու ճշմարտութիւնը Խորենացու համբաւեալ պատմութեան մասին: Այս պատճառով մենք ողջունում ենք պ. Խալաթեանցի այս աշխատութեան հրատարակութիւնը և անհամբեր սպասում ենք նրա երկրորդ հատորին, ցանկալով ի հարկէ, որ նա զերծ լինի մեթօդի այն թերութիւններից, որ մենք ցոյց տուինք մեր այս համառօտ տեսութեան մէջ:

Ստ. Մալխասեանց

Գիւղացիները մտածում են տեղափոխուել, սակայն այգիները, որոնցով ապրում են նրանք, [illegible] Թէպէտ և այգիների կրած վնասը այնքան մեծ է, որ այդ արդիւնքը ևս կորցնում է իր արժէքը. կան նաև մտածողներ [illegible] ջրի դէմ պաշտպանուելու. Այսպէս թէ այնպէս, այժմ տեղափոխուելու փորձ դեռ ևս չէ եղած, որովհետև դեռ ևս ջուրը նոյն բարձրութեան վրայ կանգնած, [illegible] (բժշկներ որոնցից իւրաքանչիւրը 50—100 [illegible]) ջրի մէջ են, [illegible] ջրի մէջ. գիւղացիները սպասում են առ այժմ ջրի հանդարտուելուն, իսկ այնուհետև թէ ինչ կը վճռեն, դժուար է ասել, որովհետև [illegible] թէ [illegible] դժուար է ասել:

Գ. Տէր-Պօղոսեան

## ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Պետերբուրգ, մայիսի 20-ին

Որովհետև «Մշակի» յարգելի խմբագրութիւնը [illegible] «Մշակի» № 28-ի մէջ պ. Յ. Մեղրիկեանի նամակը Պետերբուրգից, [illegible] թերթիկացուեցին լինելոյ,—ուստի և, առանց [illegible] միանգամայն [illegible] պ. Յ. Մեղրիկեանի նամակի բովանդակութիւնը:

Այս [illegible]

Ներսէս [illegible]

## ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Մշակի» այսօրվայ համարը բաղկացած է թերթ ու կէսից:

—

Մայիսի 28-ին Թագաժառանգ Ցեսարեւիչ [illegible] Բորժոմ և իր [illegible] Մեծ Իշխան Նիկոլայ Միխայլովիչի պալատում Թագաժառանգը երկու օր Բորժոմում մնալուց յետոյ պէտք է ուղևորուի Աբասթուման, ուր [illegible] ամառը:

—

Ինչպէս երևում է, Թիւրքաց կառավարութիւնը իր [illegible] է համաձ. Նա, ինչպէս մեզ գրում են Կ. Պօլսից, ահագին հարց չինեց սահմանադրութեան տարեդարձի տօնելու հարցը, և ոչ միայն արգելեց այդ սովորական տօնախմբութիւնը, այլ և այդ առիթով նոր ձերբակալութիւններ արեց: Մոռացաւ Ստամբուլի կառավարութիւնը, որ նոյն իսկ Կ. Պօլսի հայերի կողմից անմտութիւն կը լինի այսպիսի ժամանա՛կ տօնախմբութիւններ կատարել, և չտալեց դրանից էլ մի նոր քաղաքական հարց չինել:

—

Պաշտօնական «Кавказъ» լրագիրը հաղորդում է հետևեալը. «Մայիսի 24-ին, երբ «Զարնիցա» նաւը անցնում էր Բօսֆորով, Թիւրքաց սուլթանը գեսպանութիւն ուղարկեց Թագաժառանգ Ցեսարեվիչի մօտ, ընծաներով, Նորին Բարձրութեանը ողջունելու համար»:

—

Մեզ հաղորդում են, որ բացի Սակարայից, այժմ ամերիկական վաղեր բուսցնում և զարգացնում են իշխանուհի Միւրատի կալուած քում, Զուգդիդիի մօտ, իշխան Մինգրելսկու կալուածքում, Քութայիսի մօտ եղած Կօխի տեղում և սահմանափակ քանակութեամբ՝ զանազան կալուածքներում:

—

Կառավարութիւնը որոշել է այգեգործութեան և ջուր հանելու նպատակով կրեդիտ բանալ երկրագործների համար: Առաջին անգամ բաց է թողված այդ նպատակով կէս միլիօն րուբլի:

—

Հեղեղները և նրանցից յորդացած գետերը նոր վնասներ հասցրին Անդրկովկասեան երկաթուղուն: Ղարայեազ կայարանը և դէպի Բէօւկ-Քեասիկ կայարանը եղած բոլոր կամուրջները ջրով ծածկված են: Նոյնպէս ջուրը ծածկել է Ղարասու կայարանը: Եւլախ կայարանը նորից հեղեղվել է Կուր գետի ջրերով. հաղորդակցութիւնը ընդհատված է: Սաստիկ վնասվել է Գրակալի կայարանի կամուրջը: Երկաթուղու Բօրժօմի ճիւղը նոյնպէս վնասվել է սարերից թափվող հաղակոյտերից: Թիֆլիսի և Բագուի մէջ այժմ երթևեկում է միայն մի մարդատար գնացք, մինչև որ գծի վնասված տեղերը կը վերաշինվեն: Աւելորդ է ասել, որ այդ աւերումները ահագին վնասներ են հասցնում թէ երկաթուղու վարչութեան և թէ Բագուի նաւթագործներին: Ղարայեազից հաղորդում են, որ Կուրի ջրի հոսանքից պատռվել է Ղարայեազի մեծ առուն և ջուրը պատել է դաշտեր և մարգագետիններ: Վնասի մեծութիւնը դեռ դժուար է որոշել:

—

ՆՈՐ-ԲԱՅԱԶԵՏԻՑ մեզ գրում են. «Մի քանի օր սրանից առաջ եկաւ Նոր-Բայազետ մեր նոր գործակալ Սիօն վարդապետը: Նախկին գործակալը տեղափոխվում է Հին-Նախիջևան՝ յաջորդի պաշտօնով: Սիօն վարդապետը Իգդիրի Բլուր գիւղի այրի քահանան է և վարում էր այնտեղ գործակալի պաշտօն: Ապրիլի 14-ին Վեհ. Կաթողիկոսի հրամանով, թողնելով իր հօտը՝ աբեղայ է ձեռնադրվել և մեր գաւառի գործակալ նշանակվել:»

# ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

## ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Անգլիական «Daily News»-ի վերջին համարներից տեղեկանում ենք, որ հայկական նպաստոյ ֆօնդը սկզբից մինչև այժմ ժողովել է աւելի քան 400,000 րուբլի: Ժողովարարութիւնը դեռ շարունակվում է: Նպաստները ուղարկվում են Փոքր-Ասիա տեղական մասնաժողովներին, որոնք պարբերաբար զեկուցանում են գումարների գործադրութեան մասին:

—

Կ. Պօլսից հեռագրում են եւրոպական լրագիրներին հետևեալը. «Մարաշի հայ բողոքական պաստօրը դատապարտվել է 10 տարվայ տաժանակիր աշխատանքի այն պատճառով, որ թարգմանել է հայերէն՝ լորդ Սօլսբիւրիի ճառը հայոց հարցի մասին»:

Կարծէք լորդ Սօլսբիւրին ծնված է միայն դժբաղդութիւն բերելու խեղճ հայերի համար:

—

Սօֆիայից գրում են «Новое Время» լրագրին մայիսի 19-ից. «Բրիտանական դեսպան Կէրրիի ցոյց տուած յամառութիւնը իսլամութիւն ընդունած հայերին քրիստոնէութեան ծոցը վերադարձնելու խնդրում, զարմանք է պատճառում Կ. Պօլսում ամենքին: Սկզբունքով այդ հարցը արդէն վճռված է այն մտքով, որ մուսուլմանացած հայերի դէմ ոչ ոք ոչ մի արգելք չը պէտք է յարուցանէ նորից քրիստոնեայ դառնալու, բայց սըր Կէրրին պահանջում է, որ այդ բանը հայերին յայտնելու համար ուղարկվի գաւառները մի յատուկ յանձնաժողով, որը, ի հարկէ, կը գրգռի իր դէմ ֆանատիկոս մուսուլմաններին և նոր խռովութիւններ կը յարուցանի, մինչև անգամ յայտնի ապստամբութիւն առաջ կը բերի:»

—

Րէյտերի գործակալութիւնը հեռագրում է Կ. Պօլսից, մայիսի 19-ից հետևեալը. «Թիւրքաց պաշտօնական շրջաններում համարում են հայկական հարցը բոլորովին փակված: «Այլ ևս չը կայ հայկական հարց», լսվում է յաճախ: Սակայն ուրիշ շրջաններում չեն բաժանում այս հայեացքը, աչքի առաջ ունենալով Փոքր-Ասիայի հայերի թշուառ վիճակը և Կ. Պօլսում շարունակվող ձերբակալութիւնները ամենաչնչին պատճառներով: Ձերբակալութիւնները և ճնշումները յարուցանում են բողոքի նոր արտայայտութիւններ: Հայերի երկիւղը մեծանում է և նրանք սկսում են դարձեալ ապաստան որոնել եկեղեցիներում, ինչպէս այդ տեղի ունեցաւ հոկտեմբեր ամսին: Երկու երիտասարդ ուսանողի տասն տարով տաժանակիր աշխատանքի դատապարտելը միայն այն պատճառով, որ նրանց մօտ գտել են մի ստորագրութեան թերթ զէյթունցիների օգտին, շատ խօսակցութիւնների առիթ է տալիս: Վերջին ժամանակները այդպիսի ստորագրութեան թերթերին նոյնատեսակ նշանակութիւն են տալիս, ինչպէս յեղափոխական մի գործի»:

—

Կ. Պօլսի մեր թղթակցի հաղորդածը հաստատվում է. Կ. Պօլսից հեռագրում են «Daily News» լրագրին մայիսի 22-ից, թէ արաբկիրցի Սեդրակ անունով մի հայ սպանվել է Գալաթիայի թաղում: Սպանողը դեռ չէ գտնվել, բայց ենթադրում են, որ սպանութիւնը կատարել է տուել հայ յեղափոխական մասնաժողովը, որովհետև Սեդրակը կասկածված էր իբրև լրտես և ոստիկանական գաղտնի պաշտօնեայ:

## ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

Կ. Պօլիս, մայիսի 20-ին

Ինչպէս արդէն կը գուշակուէր, Ելտըզի պալատին մէջ սաստիկ գրգռութիւն առաջ բերած է անգլիական դեսպանին տուած այցելութիւնը հայոց պատրիարքին: Թուրք պալատական սոփութիւններէն մէկն է ծագած նոր խնդրի մը առջև,—նոյն իսկ աննկարևոր միջադէպ մը պատահած ատեն,—ամէն բան մոռնալ ու այդ նոր խնդրով զբաղիլ գոռումով գոչումով: Հաճելի երևնալու, շնորհներու արժանանալու տենչանքը կը մղէ ամէն մէկ պալատական պաշտօնեան աշխատել իր կողմէն նոր լոյս սփռելու այն գաղտնիքին վրայ, որ կը տանջէ Սուլթանին: Այս թոհուբոհին մէջ ալ կրնաք երևակայել թէ ինչ յիմարական տեսարաններ կանցնին: Անոր համար զարմանալի չէ որ այն օրէն ի վեր, երբ Սըր Ֆիլիբ Քըրրի հայոց պատրիարքարանը եկաւ իր խորհրդականին և առաջին թարգմանին հետ, Ելտըզի մէջ մեծ յուզում և իրարանցում տեղի կունենայ, իմանալու համար թէ ինչ է Անգլիոյ դեսպանին այցելութեան շարժառիթը:

Գաղտնիքը իմանալու անդիմադրելի տենչանքը կը շարունակէ դեռ. սակայն Իզմիրլեան մինչև այսօր բառ մը հանած չէ բերնէն, և ոչ ոք գիտէ թէ ինչ խօսած են դեսպանն ու պատրիարքը Համբարձման հինգշաբթի օրուան տեսակցութեան պահուն: Այս անգամ կառավարութիւնը վճռական միջոցի մը կը դիմէ, տեսնելով որ Իզմիրլեանին բերնէն խօսք առնելու համար ղրկած պատուիրակները ամէնքն ալ անյաջող եղած են: Յանկարծ Ելտըզի պալատը կը հրաւիրէ Կենտրոնական Վարժարանի տեսուչ պ. Յարութիւն Մոստիչեան, և խիստ հարցաքննութեան կենթարկուի. կը պահանջեն որ հաշիւ տայ այդ տեսակցութեան մասին: Իրաւ է որ պ. Մոստիչեան Պատրիարքին թարգմանն է դեսպանական այցելութիւններու ատեն, սակայն այն օրուան տեսակցութեան մէջ պէտք տեսնուած չէր իր ծառայութեան, դեսպանատան առաջին թարգման պ. Պլոք հոն ներկայ ըլլալով: Այս յուսախաբութիւնը կատաղութիւն կը պատճառէ Թուրքերուն:

Աւելի մեծ իրարանցում մըն ալ տեղի ունեցաւ հինգշաբթի իրիկուն և ուրբաթ օր (մայիս 16—17) Գում-Գաբու, պատրիարքարանի շուրջը: Հինգշաբթի իրիկուն, ժամը $11^1/_2$-ին, Գում-Գաբուի հրապարակին վրայ երկու հայ երիտասարդ ռէվոլվէրի հարուածներով գետին փռեցին ոստիկանական քամիսէր Մարգար էֆէնդին, փոխս Մարգար անունով ճանչցուած: Ահաբեկիչները աներևոյթ եղան. անոնցմէ մէկը կրակ ըրաւ գինքը հալածող ոստիկաններուն վրայ, որոնք լեղապատառ փախան: Մարգար ծանր վիրաւորւեցաւ. սուրիացի մըն էր 45 տարեկան:

—

Երկար ժամանակէ ի վեր չը կրնալով «Մշակ» կարդալ, անծանօթ կը մնան մեզ ռուսահայ մամուլին մէջ յուզուած խնդիրները: Անցեալ օր բարեկամ մը իմացուց թէ «Արձագանքի» խմբագիրներէն մէկը յօդուածով մը մ ա տ ն ո ւ թ ի ւ ն անուանեց է մեր այն բաղդատութիւնը, զոր ըրած էինք մէկ երկու ամիս առաջ «Մշակի» մէջ, հայ և թուրք երկու նպարավաճառ գրողներու նկատմամբ: Այդ աղտոտ բառը—մատնիչ—ժամանակէ մը ի վեր այնքան դիւրութեամբ կը նետեն ասոր անոր երեսին, որ ալ սկսած ենք համոզուիլ գոյացնել թէ իրենց նկարագրին մէկ անմնջատ մասը կը կազմէ այդ տխուր պաշտօնը, զոր ուրիշներու կուզեն վերագրել, այն տեսակ պարագաներու մէջ, ուր համրային խնդիրներու մասին իրենց զարհուրելի տգիտութիւնը արդահատանք կը շարժէ:

Շիտակը «Արձագանքի» պարոններուն հասկացողութիւնը արժանի է հոգեխօսական նորագոյն երևոյթներուն կարգը դասուելու: Ահմէտ Միտհատ, իսլամութեան այդ նոր դարու ջատագովը, զոր նմանցուցեր էինք մեր Բիւզանդ Քէչեանին,—մարդ մը որ գրագէտ եղած է դրամի փոխարէն ներբողականներ շարադրելու համար ինչ նիւթի վրա ալ ըլլայ,—Ահմէդ Միտհատ ոչ թէ միայն յեղափոխական մը չէ, այլ և ուրացող մը 20—25 տարի առաջ իր պաշտպանած քաղաքակրթող գաղափարներուն, և հիմակ ալ ճիշդ Բիւզանդ Քէչեանին պէս գրական հնակարկատութեամբ կապրի, ու Ս ա ա տ է թ լ ո ւ տիտղոսով, քանի մը հազար ղրուշ ամսականով և ջքանշաններով հանգիստ նստած Վոսփորի ափերը շարունակ անուշաբոյր կնդրուկի գալարներ կը բարձրացնէ «յոտս կայսերական գահոյից»:

Չը գիտեմ, Բիւզանդ Քէչեանը այս տեսակ մարդու մը հետ բաղդատելը մատնութիւն է. կը զարմանամ միայն, որ «Արձագանքի» պարոնները ինչպէս ալ կը համարձակին դատաստան ընել իրենց չը գիտցած բաներուն վրայ: Ռուսահայերը դաս մը միայն ունին առնելիք այս ծիծաղելի յաւակնոտութենէն,—միանգամ ընդ միշտ հասկնալ որ տաճկահայոց գործերուն վրա «Արձագանքի» տուած ամէն տեղեկութիւններն ալ ճիշտ ասոր կը նմանին, այսինքն սուտ ու սխալ են:

Պ—ի

## ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

Թ ա ւ ր ի զ, մայիսի 18-ին

Մի շաբաթ սրանից առաջ քաղաքում լուր տարածվեց, թէ Արդաբիլի կողմերում շահիսովանները, որոնք մահմէտական շիա աղանդին պատկանող Թուրքեր են և գրեթէ բոլորն էլ արքունական զօրքի մէջ նշանաւոր են իրանց քաջութեամբ, ապստամբվել են և սկսել են աւարառութիւններ անել շրջակայ գիւղերում: Շահիսովանները կիսավայրենի ցեղ են. նրանք հանգուցեալ Շահի օրով ևս շատ անգամ ապստամբվել են և խռովութիւններ բարձրացրել, սակայն դարձեալ ընկճվել են և հպատակվել…

Մուզաֆֆէրէդդին Շահը, քաղաքից հեռանալուց առաջ հեռագրում է Արդաբիլ և պահանջում է շահիսովաններից 1000 հոգուց բաղկացած մի զօրագունդ, որ իրան ուղեկցեն, որպէս զի ճանապարհին աւելի ապահով լինի ինքը: Սակայն շահիսովանները պատասխանում են, թէ՝ մենք քեզ չենք ճանաչում իբրև մեր թագաւոր: Դրանից յետոյ սկսվում են աւարառութիւնները և քարկոծ են անում Մուղանի դատաւորին (վաքիլմուլքին) ու ճանապարհին երկու հայ են սպանում: Մուզաֆֆէրէդդին Շահը, այդ բոլորի լուրն առնելով ճանապարհին, իր մօտ գտնվող զօրքից մի գունդ ուղարկում է նրանց դէմ, հրամայելով բոլորովին բնաջինջ անել այդ ցեղը, քանի որ նա չէ ուզում հանգիստ մնալ: Երէկ լսեցինք, որ այդ ցեղի գլխաւորներից ութ հոգի արդէն կալանաւորված են և տարվել են Արդաբիլի Նարին-Ղալայ բերդը:

Լսելով որ Ջալալէդդինի յաջորդներից Շէյխ-Իբադուլլան մտադրութիւն ունի Պարսկաստանի վրա յարձակվել, կառավարութիւնը հրամայեց և այստեղից 200 բեռ հրացաններ տարան Սօվուջբուլաղ, այնտեղի սահմանները պաշտպանելու շէյխի դէմ: Լսում ենք, որ շուտով նոյնչափ հրացաններ էլ պիտի տանեն Սալմաստ, այնտեղի սահմաններն էլ քրդերի հրոսակային խմբերի դէմ պաշտպանելու համար:

Հացի թանգութիւնը շարունակվում է քաղաքումս, չը նայած որ վերջին օրերս Ատրպատականի զանազան կողմերից և Երևանի նահանգից շարունակ ցորեն են բերում Թաւրիզ:

Կառավարութիւնը պահանջել էր առաջնորդական փոխանորդ հայր Սարաճեանից, որ պաշտօնանկ անէ Սալմաստի յաջորդ Արսէն վարդապետին: Այդ հրամանը կատարվեց: Արսէն վարդապետը պաշտօնանկ եղաւ և այժմ գտնվում է Թաւրիզում: Որովհետև Սալմաստը այս վերջին ժամանակներս խռովութիւնների ասպարէզ է դառել, ուստի հայր Սարաճեան վճռել է ինքն անձամբ գնալ Սալմաստ, որպէս զի հարկաւոր դէպքում կարողանայ դիմել ուղղակի Թէհրան և ժողովրդական վիճակը գրաւոր կերպով ներկայացնել:

Արշակունի

## ԱՆԳԼԻԱՑԻՆԵՐԸ ՊԱՐՍԻՑ ԾՈՑՈՒՄ

Գերմանական «Kölnische Zeitung» լրագիրը, որ հակակրութեամբ է վերաբերվում անգլիական նուաճումներին Պարսից ծոցում, գրում է հետեւեալը.

«Բաղդադում և Բասրայում ամեն բան կարգին է. քրիստոնեաների ոչ մի կոտորած չը կայ, սակայն անգլիական գործակալները անգլիական լրագիրների միջոցով սիստեմաբար լուրեր են տարածում, թէ քրիստոնեաներին այնտեղ լուրջ վտանգ է սպառնում։ Այդ պատրուակով Բաղդադի բրիտանական հիւպատոսը գնաց այնտեղի նահանգապետ Հասան-Բեջիֆ փաշայի մօտ և յայտնեց, որ եթէ մի որ և է անգլիացու կեանքը վտանգվի, նա, հիւպատոսը, իսկոյն կը պահանջի անգլիական զօրքեր Հնդկաստանից։ Այս սպառնալիքը Բ. Դրանը շատ զարմացրեց, մանաւանդ երբ իմացաւ, որ անցեալ տարվայ վերջը պարսկական Բուշիր քաղաքի անգլիական հիւպատոսը, գնդապետ Ուիլսոն եկած է եղել Բաղդադ, իսկ այս տարի Բաղդադի անգլիական հիւպատոս Մօկլեր գնացած է եղել Բուշիր և երբ ապրիլ ամսին նա վերադարձել է իր պաշտօնատեղը, նրա հետ միասին եկել են Բուշիրից Բաղդադ երկու անգլիական օֆիցերներ՝ կապիտաններ Ուայտ և Դուգլաս։ Հիմք կայ ենթադրելու, որ այդ անգլիացիները ռազմագիտական նպատակներ ունեն։ Մի փոքր ժամանակ անցած կապիտան Ուայտ նշանակվեց Բասրայի հիւպատոս, իսկ կապիտան Դուգլաս, որը ի միջի այլոց լաւ գիտէ և ռուսերէն, ռազմագիտական տեսակէտով ուսումնասիրեց Թիւրքիայի Ախստա և Էլքեզիֆ նահանգները և նոյնպէս Եփրատի հովիտը։ Այդ բոլորը շատ անհանգստացնում է Բ. Դրան, մանաւանդ որ անգլիական օֆիցէրների ձեռքով կատարվող ռազմագիտական ճանապարհորդութիւնները սկսել են շատ յաճախ կրկնվել։ Պէտք է նկատել, որ Պարսից ծոցի և Միջագէտքի կողմերում անգլիական հիւպատոսներ նշանակվում են ըստ մեծի մասին զինւորականներից։ Այս բոլորը միացած այն նուաճումների հետ, որ անգլիացիները արել են Պարսից ծոցում, հաստատելով հովանաւորութիւն Բօրէյնեան կղզիներում, կասկածներ են յարուցանում Անգլիայի հեռաւոր նպատակների մասին։»

## ԿՐԷՏԷ ԿՂԶՈՒ ԴԷՊՔԵՐԸ

«Nord» լրագիրը, որ համարվում է ռուսաց արտաքին գործերի մինիստրութեան օրգան, հետեւեալ յօդուածն է տալիս Կրէտէ կղզու ապստամբութեան մասին։

«Կանէից եկած հեռագիրը հաղորդում է, թէ կրէտացիների մէջ տարածվում են յայտարարութիւններ, որոնք գրգռում են նրանց պաշտպանել իրանց իրաւունքները և խոստանում են նրանց օգնութիւն Անգլիայի, Իտալիայի և Յունաստանի կողմից։

«Մի անգամ ևս համակրութիւն յայտնելով Կրէտէի քրիստոնեայ ազգաբնակութեան, մենք սակայն մեր պարտքն ենք համարում զգուշացնել կրէտացիներին այդ ինտրիգների դէմ, որ երեւում է համակրէտական համակրութիւնների դիմակի տակից։ Մի քանի հեռագիրների բնագիրը մեզ ցոյց են տալիս, թէ որտեղից են գալիս այդ ինտրիգները։ Կրէտացիները, որոնք միշտ վառ հայրենասիրութիւն են ցոյց տուել, շատ լաւ կը վարվեն, եթէ չը դիմեն այնպիսի միջոցների, որոնք, անտարակոյս, կը զրկեն նրանց անկախութիւնից և վերջ կը դնեն նրանց բոլոր համա-հելլենական ցնորքներին։

«Անգլիան վաղուց ձգտում է գրաւել կղզին։ Իտալիան երբեք չէ համակրել հելլենականութեան։ Դրա ապացոյցն է Աթէնքի պաշարումը 1886-ին և Յունաստանի բոլոր պահանջները։

«Ինչ վերաբերում է հելլենական թագաւորութեան, նա այնքան կապված է Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի հետ, որ մենք չենք կարող հաւատալ թէ նա տրամադիր է լծվելու Անգլիայի կառքին, այն Անգլիայի, որը հելլենական ձգտումների վաղեմի և յամառ թշնամին է։

«Այդ պատճառով կրէտացիք խոհեմութիւն արած կը լինեն, եթէ ականջ դնեն Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի խորհուրդներին, որոնք միշտ յատարարել են նրանց համբերող լինել։ Նորին մեծութիւն սուլթանը բոլորովին տրամադիր է գոհացում տալ նրանց օրինական պահանջներին։ Թող նրանք զգուշանան կեղծ բարեկամների խորհուրդներից և հաւատի լինեն, թէ իրանց դաւանակից Ռուսաստանը և հելլենականութեան միշտ համակրող Ֆրանսիան կը կարողանան պաշտպանել իրանց իրաւունքները և օրինաւոր պահանջները։»

## „ՄՇԱԿԻ“ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

### ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

Բարձրագոյն մանիֆէստ

Ողորմութեամբ Աստուծոյ, Մենք Նիկօլայ Երկրորդ, Կայսր և Ինքնակալ ամենայն ռուսաց և այլն, և այլն, յայտնում ենք բոլոր Մեր հաւատարիմ հպատակներին.

Մեր թագադրութեան հանդիսաւոր օրերում նախաթոռ մայրաքաղաքի ազգաբնակութիւնը, ի մի ձուլվելով ամբողջ Ռուսաստանի ներկայացուցիչների հետ, ցոյց տուեց ժողովրդի առ իր Վեհապետը ունեցած անկեղծ անձնուիրութեան և ոգևորված սիրոյ հաւատիքը, որ ուրախացրեց Մեր սիրտը։ Այդ ժողովրդական զգացմունքները, որոնք հին ժամանակներից ամրապնդում էին մեր Վեհապետ նախնիքների ոգին թէ ուրախութեան և թէ ցաւերի տարիներում, առանձին բուռն ոյժով արտայայտվեցին ժողովրդական տօնախմբութեան օրը և Մեզ հոգեկան մխիթարութիւն պատճառեցին փառաւոր օրերի մէջ պատահած Մեզ վշտացնող այն դժբաղդութեան ժամանակ, որ հասաւ տօնախմբութեան մասնակցողներից շատերին և ամբողջ Ռուսաստանի առաջ վկայեցին թէ անքակտելի է այն շաղկապը, որ կապում է Մեզ Մեր հաւատարիմ ժողովրդի հետ։

Ամենաբարձրեալի այն շնորհը, որ դրոշմեց Մեր մեծ կոչումը, թող Ռուսաստանի բոլոր հաւատարիմ և բարեպաշտ որդիների աղօթքներով պարգեւէ Մեզ ոյժ և իմաստութիւն կատարել Մեր ծառայութիւնը Սիրեցեալ հայրենիքի բարիքի համար։

Իսկականի վրա Նորին Կայսերական Մեծութեան ձեռքով ստորագրված է՝

«Նիկօլայ»

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 29 մայիսի։ Թագաւոր կայսրը, համաձայն Նորին Կայսերական Մեծութեան անունով խնդիրներ ընդունող դիւանատան կառավարչի ամենահպատակ զեկուցման, այս մայիսի 23-ին բարեհաճեց Բարձրագոյն հրամայել. տալ Նորին Կայսերական Մեծութեան սեփական միջոցներից 250,000 րուբլի՝ միանուագ նպաստներ բաժանելու նրանց, որոնք սրբազան թագադրութեան առիթով դիմել են օգնութիւն խնդրելով, բայց այն պայմանով, որ յիշեալ գումարից 100,000 րուբլին բաժանվի Թագաւոր կայսրի անմիջական ցուցմունքով խնդրագիրներ ընդունող դիւանատան կառավարչի ձեռքով, իսկ 150,000 րուբլին յանձնվի Նորին Կայսերական Բարձրութեան Մօսկվայի գեներալ-նահանգապետին, կովկասեան կառավարչապետին և գեներալ-նահանգապետներին, նահանգապետներին և քաղաքապետներին—բաժանելու համար կայսրութեան այն ամենաաղքատ բնակիչներին, որոնք իրանց բարոյական յատկութիւններով, արքայական շնորհին արժանի կը համարվեն։

ՆԻԺՆԻ-ՆՕՎԳՕՐՕԴ, 29 մայիսի։ Մայիսի 28-ին տեղի ունեցաւ ցուցահանդէսի հանդիսաւոր բացումը։ Բացումից առաջ մաղթանք կատարվեց, որին ներկայ էին ֆինանսների, երկրագործութեան, ծովային և հաղորդակցութեան մինիստրները, անգլիական դեսպանը, և ուրիշ շատ բարձրաստիճան անձինք, արտասահմանեան և ռուս թղթակիցներ։ Գեղեցիկ եղանակը նպաստում էր հանդէսի շքեղութեան։ Մաղթանքից յետոյ, ֆինանսների մինիստրը բարձրացաւ ամբիոն և ճառ խօսեց, որից յետոյ ասաց. «Նորին Կայսերական Մեծութեան հրամանով յայտարարում եմ ցուցահանդէսը բացված։» Տպաւորութիւնը ահագին էր. րօպէն հանդիսաւոր։ Ժամը մէկին կօնցերտային դահլիճում տեղի ունեցաւ նախաճաշ 400 հոգու համար։ Առաջին բաժակը առաջարկվեց կայսրի և կայսրուհու կենացը մինիստր Վիտտէն։ Ծովային մինիստրը բաժակ առաջարկեց Վիտտէի կենացը, որը պատասխանեց, առաջարկելով խմել «ռուս փառաւոր և իմաստուն ժողովրդի» կենացը։ Ժամը 3-ին ցուցահանդէսը բացվեց հասարակութեան համար։

ԲԱԹՈՒՄ, 29 մայիսի։ Մայիսի 28-ին Թագաժառանգ Ցէսարեվիչը աջողութեամբ ժամանեց Բաթում «Զարնիցա» նաւով։ Դիմաւորեցին իշխանութիւնները. ժողովուրդը հիացմունքով ողջունեց Ցեսարեվիչին։ Նորին բարձրութեան առողջական դրութիւնը գեղեցիկ է։ Երեկոյեան Թագաժառանգ Ցէսարեվիչը արտակարգ գնացքով ճանապարհ ընկաւ Բօրժօմ։

ՆԻԺՆԻ-ՆՕՎԳՕՐՕԴ, 29 մայիսի։ Համառուսական վաճառականութիւնը մայիսի 29-ին ճաշ էր տալիս ի պատիւ ֆինանսների մինիստրի։

Ցուցահանդէսի արտաքին տեսքը շլացուցիչ է։ Հոյակապ է ահագին լճակը մուտքի առջև։ Բաժանմունքները՝ միջին ասիական, մանուֆակտուրային, սիբիրական, գործարանական, գիւղատնտեսական, տնայնագործական, զինւորա-ծովային, ֆինլանդական, ուսումնարանական և համարեա բոլոր մասնաւոր պավիլիօնները պատրաստ են և լի են էկսպօնէնտներով։ Լուսնայինը կատարելապէս աւարտված է։

ԲՈՒԴԱ-ՊԵՇՏ, 29 մայիսի։ Աւստրիական պատգամաւորների ժողովի բիւդժէտային յանձնաժողովում կոմս Գօլուխովսկի հաշիւ ներկայացրեց արտաքին քաղաքականութեան մասին։ Մատնացոյց անելով նախ և առաջ այն բանի վրա, թէ Մակեդօնիայում և Փոքր-Ասիայում տեղի ունեցած անցքերը այն տեսակներիցն էին, որ կարող էին հրդեհ առաջացնել, մանաւանդ որ շարժումը տարածվում էր և Բօլգարիայում,—մինիստրն ասեց, որ շնորհիւ Աւստրո-Ունգարիայի նախաձեռնութեան, Բերլինի դաշնագիրը ստորագրող պետութիւնները շուտով վերջ դրին այդ անկարգութիւններին իրանց միջամտութեամբ։ Նոյն ներգործութիւնն ունեցաւ պետութիւնների միաբանութիւնը և հայոց հարցում։ Աւստրիան, չը նայելով իր համակրութեանը դէպի քրիստոնեաները, տատանվում էր միանալ Անգլիայի, Ֆրանսիայի և Ռուսաստանի գործողութիւններին, նախատեսնելով նրանց աննպատակ լինելը և վատ հետեւանքները հայերի համար։ Բայց հէնց որ տարաձայնութիւններ ծագեցին երեք պետութիւնների մէջ և սկսեցին պառակտումի և միակողմանի միջամտութեան վտանգ սպառնալ արևելեան հարցում, Աւստրիան հանդէս եկաւ և յայտնեց, թէ ինքը հաստատ վճռել է statu quo պաշտպանել Բալկանեան թերակղզու վրա։ Դրա շնորհով հարցը կորցրեց իր սուր բնաւորութիւնը, համաձայնութիւնը վերականգնվեց պետութիւնների մէջ։ Ապա մինիստրն ասում է, թէ Ռուսաստանի հետ յարաբերութիւնները ամենաուրախալի յատկութիւն ունեն։ Ռուսաստանը կտրական կերպով յայտնեց, թէ ինքն statu quo-ի պահպանութեան և դաշնագիրները սրբութեամբ կատարելու կողմնակից է։ Մնացած բոլոր բաների մէջ անվստահութեան ոչինչ պատճառներ չը կան։ Այն վայրկեանին, երբ ճգնաժամը արևելքում վտանգ սկսեց սպառնալ, և պետութիւնները, ժամանակաւորապէս դադարեցնելով Բերլինի դաշնագրի գործողութիւնը, պատրաստվում էին հանդէս դուրս գալ ի պաշտպանութիւն սուլթանի, Ռուսաստանը շատ վտանգաւոր համարեց մի այդպիսի երկիւղալի առիթ և հակառակում էր ամեն տեսակ փոփոխութիւններին Բերլինի դաշնագրի բնագրում։ Այդ կէտում Աւստրիան միացաւ Ռուսաստանի յայտնած կարծիքներին։ Այդ առարկային վերաբերեալ նրա արած յայտարարութիւնները խաղաղութեան նոր գրաւական են։ Աւստրիան պատրաստ է պաշտպանել Ռուսաստանը այդ ուղղութեամբ այնքան ժամանակ, որքան որ Ռուսաստանը կը մնայ այդ ուղղութեան մէջ։ Աւստրիան ձգտում է իրերի դրութիւնը հաստատ հիմքի վրա դնել արևելքում, պահպանել Թիւրքիայի անկախութիւնը, բալկանեան պետութիւնների աճումը և ազատ զարգացումը, այդ նպատակով բարեկամական յարաբերութիւններ պահպանել և որ և է մեծ պետութեան գերակշռող ազդեցութիւնը ոչնչացնել։ Այն բանում, որ Ռուսաստանը հրաժարվեց իր անհաշտ տեսակէտից Բօլգարիայի վերաբերմամբ, և ճանաչեց իշխանին, որի ընտրութիւնը Աւստրիան օրինական էր համարում և համապատասխան Բերլինի դաշնագրի, ձգտումը խուսափել այն բոլորից ինչ որ կարող էր կասկած յարուցանել թէ ցանկութիւն կայ միջամտել իշխանութեան ներքին գործերում, միշտ յայտնած յարգանքը դէպի դաշնագիրները,—այդ բոլորի մէջ Աւստրիան տեսնում է ապացոյց այն բանի, որ Ռուսաստանը ցանկանում է նպաստել խաղաղ կարգերի հաստատման։

ԲԵՐԼԻՆ, 21 մայիսի։ Ժիւլ Սիմօնի մահվան առիթով Վիլհելմ կայսրը ցաւակցական հեռագիր ուղարկեց Ֆօրին։

Կ. ՊՈԼԻՍ, 29 մայիսի։ Մայիսի 26-ին սերբիական դեսպանութեան թարգման Տէրխանի քոյրը և քրոջ աղջիկը և ֆրանսուհին Եալարուի ճանապարհի վրա, Մարմարա ծովից երկու ժամվայ ճանապարհ հեռու, ենթարկվեցին աւազակների խմբի յարձակմանը։ Տիկիններին ուղեկցող տղամարդը սպանված է։ Դրանցից առաջինը վերադարձաւ և հաղորդեց, որ աւազակները 1000 ֆունտ փրկանք են ուզում հինգ օրվայ ժամանակամիջոցում։ Բ. Դուռը հրամանագրեց պատշաճաւոր միջոցներ ձեռք առնել։

ՆԻԺՆԻ-ՆՕՎԳՕՐՕԴ, 30 մայիսի։ Այսօր հասաւ այստեղ ներքին գործերի մինիստրը։

ԼՕՆԴՕՆ, 30 մայիսի։ «Times» լրագրին հաղորդում են Թէհրանից. «Գահակալութեան հանդէսի ժամանակ Շահը ճառ արտասանեց։ Նա ասեց, որ իր հոգսերը ուղղված կը լինեն դէպի ժողովրդի առաջադիմութիւնը և բարօրութիւնը և դէպի պետութիւնների հետ բարեկամական յարաբերութիւններ պահպանելը։ Ապա Շահը աւետեց կենսական մթերքների վրա եղած հարկը վերացնելու մասին, որպէս երկարատև պարգևի մասին երկրին։ Դիպլօմատիական մարմնի ընդունելութեան ժամանակ, ֆրանսիական դեսպանը, որպէս աւագագոյնը, շնորհաւորութիւն մատուցեց Շահին։ Պատասխանելով շնորհաւորութեանը, Շահը շնորհակալութիւն յայտնեց օտար դեսպաններին այն աջակցութեան համար, որ նրանք ցոյց տուեցին իրան, և յայտնեց, որ ինքը կերթայ իր հօր շաւղով։

ՊԱՐԻԶ, 30 մայիսի։ Վիլհէլմ կայսրը յանձնարարեց կօմս Միւնստէրին իր ներկայացուցիչը լինել Ժիւլ Սիմօնի թաղմանը և պսակ դնել հանգուցեալի դագաղի վրա։

ԼՕՆԴՕՆ, 30 մայիսի։ «Morning Post» քննում է այն լուրջ դժուարութիւնները, որոնց հետ Անգլիան ստիպված է կռուել երկրագնդի զանազան կէտերում և որոնք պահանջում են անընդհատ ուշադրութիւն կառավարութեան կողմից, եթէ միայն նա ցանկանում է, որ Անգլիան այսուհետև էլ մնայ մեծ պետութիւն։ Գերմանական լրագիրների ասածին նայելով, Գերմանիան գործում է Անգլիայի հակառակ միայն այն պատճառով, որ վերջ դնի գաղթականութիւնների վրա նրա ունեցած գերիշխանութեան, որը տարածվում է Կապստօնից մինչև Զամբէզէ։ Մի և նոյն ժամանակ Ռուսաստանը և Ֆրանսիան ուղղակի ընդդիմադրում են Անգլիային Եգիպտոսում, Թիւրքիայում և Ասիայում։ Կամ Ռուսաստանը և Ֆրանսիան, կամ Անգլիան պէտք է հրաժարվեն իրանց այժմեան քաղաքականութիւնից և կամ թէ գործը հասցնեն զինւորված ընդհարումի։ Գերմանիան, ըստ երևոյթին, մտադիր է գործել Ռուսաստանի և Ֆրանսիայի հետ միասին, որպէս զի ոյժ տայ իր պահանջներին հարաւային Աֆրիկայում։ Լրագիրը գալիս է այն եզրակացութեան, թէ Անգլիան պէտք է եռանդուն կերպով զբաղվի իր ծովային և ցամաքային ոյժերի զարգացմամբ, բայց մի և նոյն ժամանակ համաձայնութեան մէջ մտնի Գերմանիայի հետ՝ երկու պետութիւնների ապագայ քաղաքականութեան մասին։ Գերմանական կառավարութեան պէտք է յայտնվի, թէ այն քաղաքականութիւնը, որին հետեւում են գերմանական մի քանի լրագիրներ և որը խրախուսվում է յայտնի կերպով գերմանական կառավարութեան մի քանի գործողութիւններով, համարվում է Անգլիայում անհաշտ և թշնամական քաղաքականութիւն, և նոյնպէս թէ Անգլիան չէ կամենում կռուել Գերմանիայի հետ, բայց եթէ նրան ստիպեն կռիւ անել, նա կը մտնի այդ կռուի մէջ, չը մտածելով հետեւանքների մասին։ Գուցէ այդպիսի մի յայտարարութիւն կարողանայ մի բարի համաձայնութիւն առաջ բերել։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչ՝ ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

## ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

КВАРТИРА

о 5-ти комнатахъ, со всѣми удобствами, стеклянною галлереею и водопроводомъ, отдается. Куки, Семеновская улица, д. № 16.
(№ 63) 1—4

ՄՕՍԿՎԱ ԵԿՈՂՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՐ

քաղաքի կենտրոնում, Բօլշայա Դմիտրօվկա (Большая Дмитровка) փողոցի վրա տրվում են

„ՎԵՐՍԱԼ“

Շքեղ կերպով կահաւորված ՀԱՄԱՐՆԵՐ։ Բնակվողների համար կան ամեն տեսակ յարմարութիւններ՝ ՏԷԼԷՖՕՆ, ՎԱՆՆԱ. ստացվում են ՀԱՅՈՑ և ՌՈՒՍԱՑ լրագիրներ և այլն։ ԳՆԵՐԸ ՉԱՓԱՒՈՐ ԵՆ։
2—20 (№ 62) Բ. ԱՒԵՏԻՍԵԱՆՑ

Բնակարանս փոխադրված է Պասկեւիչեան փողոց, № 1, տուն Երեմիսխեանի։
Մեսրոպ քահանայ ՄԵԼԵԱՆ
(№ 62) 2—3

Ցանկանում եմ ստանալ ՀԱՇՈՒԱ-ՊԱՀԻ կամ ԳՈՐԾԱԿԱՏԱՐԻ պաշտօն։ Աւարտել եմ քաղաքային դպրոցի ուսումը։
Հասցէն. Саперная улица, д. Арутинова, № 19. 2—2 (№ 62)

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ վեցերորդ դասատան մի աշակերտ
ՑԱՆԿԱՆՈՒՄ Է ԴԱՍԵՐ ՈՒՆԵՆԱԼ
ԲՕՐԺՕՄՈՒՄ
ամառային ամիսների ընթացքում։ Ցանկացողները թող դիմեն „Էժանագին գրադարան“, (Վելիամինօվսկայա փողոց, № 5), առաւօտեան 9—1 ժամը։
(№ 60) 4—4

ՖՐԱՆՍԻԱՑԻ
ուսումնարաններ աւարտող մի երիտասարդ փափագում է ՄԱՍՆԱՒՈՐ դասեր ունենալ ֆրանսերէնի կամ թուաբանութեան և հաշուակալութեան։ Ամառանոց գնալու պատրաստ է։ Դիմել Սիօնի փողոց, Արծրունու քարվանսարայ № 86.
(№ 60) 4—4

## Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս Ի Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Ր Ա Ն

Կիրակի օր, յունիսի 2-ին, երեկոյեան $9^1/_2$ ժամին, նշանակված է ժողովարանի պ.պ. անդամների ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ, քուէարկելու ժողովարանի անդամութեան համար առաջարկված կանդիդատներին: 1—1

---

ԹԻՖԼԻՍԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԿՐԵԴԻՏԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ սրանով պատիւ ունի տեղեկացնել պ.պ. փոխառու անդամներին, որ **ԴԱՍԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՑՈՒՑԱԿՆԵՐԸ**, որոնք պէտք է հաստատվեն այս տարվայ յունիսի 9-ին հրաւիրված Լիազօրների Արտակարգ ժողովի կողմից, համաձայն կանոնադրութեան § 66-ի, ՀԱՆԴԷՍ ԵՆ ԴՐՎԱԾ ընկերութեան վարչութեան մէջ ի քննութիւն պ.պ. ընտրողների, որոնք մինչև այս յունիսի 9-ը իրաւունք ունեն բողոքել անկանոնութիւնների և ցուցակների ոչ լիակատար լինելու դէմ: 1—1

---

ԹԻՖԼԻՍԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԿՐԵԴԻՏԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂ ՄԱՍՆԱԺՈՂՈՎԸ պատիւ ունեն տեղեկացնել պ.պ. Լիազօրներին, որ այս տարվայ յունիսի 9-ին, առաւօտեան 11 ժամին, քաղաքային Դումայի դահլիճի մէջ նշանակված է պ.պ. լիազօրների

### Ա Ր Տ Ա Կ Ա Ր Գ Ժ Ո Ղ Ո Վ Ը

ԶԲԱՂՄՈՒՆՔՆԵՐԻ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԸ՝ 1) քննութիւն և հաստատութիւն, համաձայն §§ 67-ի, ընտրողական ցուցակների կարգերով և նշանակումն, համաձայն §§ 66-ի, ժամանակի՝ լիազօրների ընտրութիւնները կատարելու համար:

2) Վերստուգող յանձնաժողովի մէկ անդամի ընտրութիւնը:

3) Լիազօր Ր. Գ. Մանդէնովի յայտարարութիւնը՝ վարչութեան անդամներին վարձատրելու մասին: 1—1

---

## СѢВЕРНОЕ СТРАХОВОЕ ОБЩЕСТВО

доводитъ до всеобщаго свѣдѣнія, что въ г. Баку, на Николаевской ярмаркѣ, въ лавкѣ № 31—42, съ 6-го сего мая, производится

### РАСПРОДАЖА

мануфактурныхъ товаровъ разныхъ московскихъ фабрикъ, какъ-то: Морозовыхъ, Барановыхъ, Цинделя, Зимана, Зубкова и др., въ количествѣ 500 кипъ, оставшихся послѣ аваріи.

Распродажа будетъ производится покипно, большими и малыми партіями и поштучно. (№ 58) 4—5

---

ՆՈՐԵՐՍ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ ՄՈՍԿՎԱՅՈՒՄ ԵՒ ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ Է «ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ»

Г. ХАЛАТЯНЦЪ

## АРМЯНСКІЙ ЭПОСЪ

**Въ Исторіи Арменіи Моисея Хоренскаго.**

Опытъ критики источниковъ.

Часть I: Изслѣдованіе, ч. II: Матеріалы.

Москва, 1896, 8, стр. X+347+IV+80.—Цѣна *три* рубля.

(№ 160—Շ.) 3—3

---

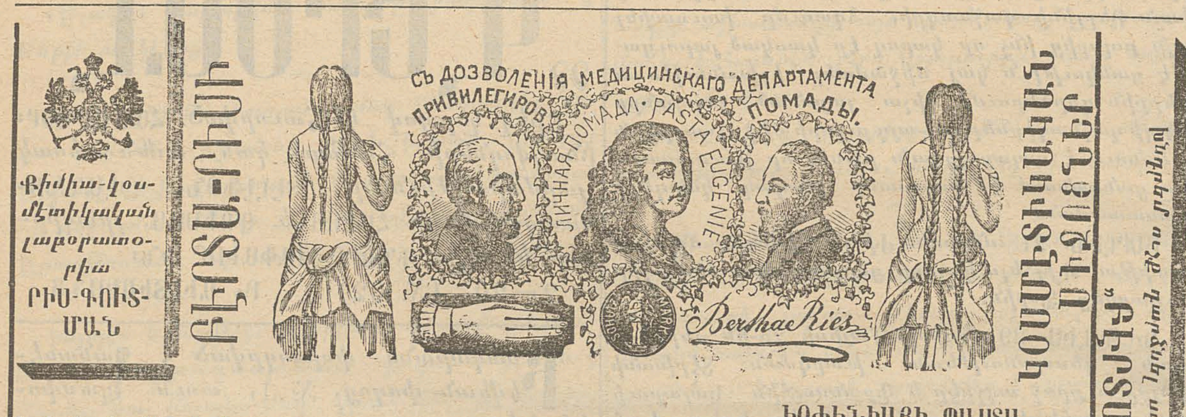


„ՌՈԺ-ՌԵՏԱ" ամէ պատուիրանք ուղարկվում ծրօս րանելով

ԷՕԺԷՆԻԱՅԻ ՊԱՍՏԱ

երեսի մորթը կակղեցնելու համար պօմադ. ոչնչացնում է շուտով երեսի վրա եղած կարմիր բծերը և մուները. այս միջոցը առաջ է բերում նաև երեսի թարմութիւն և գեղեցկութիւն: Գինը 1 ր. 60 կ.

Elixir Mélange

Մազերը աճեցնելու և գլխի թեփը ոչնչացնելու հեղուկ: Գինը 2 ր.

ԷՕԺԷՆԻ ՊՈՒԴՐԱ

սպիտակ, վարդագոյն և Րաշէլ (թուխ դէմք ունեցողների համար) նա ամուր կերպով պահպանվում է մորթու վրա և բոլորովին աննկատելի է աչքի համար, մորթուն տալիս է նոյնպէս խիստ կակղութիւն, առաձգութիւն և քնքշութիւն: Գինը և 1 ր. 20 կ. 1 ր. 50 կ.

ԷՕԺԷՆԻ ԿԱՐՄԻՐ ՆԵՐԿ

հեղուկ վիճակի մէջ այտերին և ականջներին տալիս է բոլորովին բնական, վարդային գոյն որ ոչ ցերեկվայ, ոչ ելէքտրական լոյսից չէ փչանում: Գինը 1 ր. 50 կ.

ՄԻՐՏԱՅԻՆ ԲԱԼԶԱՄ

(սպիտակ հեղուկ վիճակի մէջ), տալիս է երեսին, վզին, ձեռքերին քնքոյշ կակղութիւն և մարմարեանման մաքրութիւն: Նա ոչնչացնում է արեհարքը, մուները և մորթու վրա եղած ամեն մի անհարթութիւն և տգեղութիւն: Գինը 1 ր. 75 կ.

ՔԻՆԱ-ԳԼԻՑԵՐԻՆԱՅԻՆ

գլխի պօմադ Պէրուանական բալզամով եփած՝ մազերը պնդացնելու, խտացնելու և աճեցնելու համար: Գինը 2 ր.

ԽԽՈՒՆՋԱՅԻՆ ՊՕՄԱԴ

Նրա գործածութիւնից յետոյ ձեռները ստանում են զարմանալի սպիտակութիւն և ճկունութիւն: Գինը 1 ր. 30 կ.

ՌՒՆԳԱՐԱԿԱՆ ԷՍՍԷՆՑԻԱ

բեղերի համար (Րիս-Գուտման) տալիս է նրանց անմիջապէս հարկաւոր ձևը, ամրացնում է նրանց և նպաստում է նրանց արագ աճման: Գինը 75 կ.

ՆԵՐԿԵՐ ՄԱԶԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

(Րիս-Գուտման), սև, շագանակագոյն և խարտեաշ: Այդ ներկով ներկված մազերը պահպանում են իրանց գոյնը 6 շաբաթվայ ընթացքում: Գինը 3 ր.

Ծախվում է բոլոր դեղարարական և կոսմէտիկական խանութներում: Գ լ խ ա ւ ո ր պ ա հ ե ս տ ը՝ Բարձրագոյն հաստատված՝ դեղարարական ապրանքների կովկասեան ընկերութեան մէջ Թ ի ֆ լ ի ս և Բ ա գ ո ւ: (№ 26) 12—50

---

## ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Վարչութիւնը պատիւ ունի յայտնել, որ ընկերութեան խմբագրական մասնաժողովը որոշել է տպագրել ի միջի այլոց հետևեալ նշանաւոր անձերի կենսագրութիւնները. 1) ԲԱՅՐՈՆ, 2) ԳԼԱԴՍՏՈՆ, 3) ԿՈԼՈՒՄԲՈՍ, 4) ԿՈՆՖՈՒՑԻՈՍ, 5) ՆԱՊՈԼԷՈՆ I. 6) ՍՈԿՐԱՏԷՍ, 7) ԳԷՕԹԷ, 8) ՅՈՒԼԻՈՍ ԿԵՍԱՐ, 9) ՊԵՏՐՈՍ ՄԵԾ:

Ուստի հրաւիրում է ցանկացողներին՝ յանձն առնել կազմել այս կենսագրութիւնները, ի նկատի ունենալով հետևեալ պայմանները:

Կենսագրութիւնները պէտք է հանրամատչելի լինեն, առանց մանրամասնութիւնների:

Բացի բուն կենսագրական նիւթերից նրանք պէտք է պարունակեն նաև կենսագրված անձերի գործունէութեան նկարագիրը, գիտական, գրական և կեանքի զանազան ասպարէզներում:

Իւրաքանչիւր կենսագրութիւն պէտք է բաղկացած լինի 2—3 տպագրական թերթից (64—96 երես), ընկերութեան հրատարակութիւնների փոքր դիրքով:

Այս կենսագրութիւնները կազմելիս կարելի է ուղեցոյց ունենալ Պաւլենկօյի նոյնանման հրատարակութիւնները:

Այս կամ այն կենսագրութիւնները կազմել ցանկացողները հրաւիրում են իրանց ցանկութեան մասին յայտնել ընկերութեան վարչութեանը մինչև յունիսի 15-ը, որպէս զի ներէ ննան չը վերցված կենսագրութիւններ՝ խմբագրական մասնաժողովը իր կողմից յատուկ պատուէր տայ նրանց կազմելու համար:

Որ և է կենսագրութիւն կազմելու ցանկութիւն յայտնողները պէտք է իրանց աշխատութիւնները ներկայացնեն ընկերութեան վարչութեանը ո չ ո ւ շ ք ա ն հ ո կ տ ե մ բ ե ր ի 1-ը:

Կենսագրութիւնները ստացվելու կարգով, ընդհանուր կանոնի համաձայն, կը քննվեն խմբագրական մասնաժողովից, և տպագրութեան արժանի համարվածների համար հեղինակներին կը տրվի վարձատրութիւն՝ ընկերութեան ունեցած նորմայով: (№ 56) 2—3

---

Այս օրերս լոյս տեսաւ և վաճառվում է

## „ПОЛОЖЕНІЕ АРМЯНЪ ВЪ ТУРЦІИ"

### ДО ВМѢШАТЕЛЬСТВА ДЕРЖАВЪ ВЪ 1895 Г.

ՆՈՐ ԳՐՔԻ 2-ՐԴ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Պարունակում է՝ Գլադստոնի ճառը, յօդուածներ՝ ՌՕԼԷՆ-ժԱԿՄԷՆԻ, ՄԱԿԿՕԼԻ, ԳՐԻՆԻ, ԴԻԼԼՕՆԻ, ԴԻԼՎԻ և ուրիշների:

Առաջաբան պրօֆէսոր Լ. Ա. Կօմարովսկու

ՄԱՏԹԷՈՍ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԻԶՄԻՐԼԵԱՆԻ և Է. ԴԻԼԼՕՆԻ պատկերներով: Երես 443+XXVIII

ԳԻՆՆ Է 1 ՌՈՒԲԼԻ

Պահեստը՝ **МОСКВА: въ книжный магазинъ Н. П. Карбасникова, Моховая, д Нееловой.** (№ 61) 2—10

---

„ՄՇԱԿԻ" ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ

վաճառվում են հետևեալ հայերէն գրքերը

| | | Գինը |
|---|---|---|
| 1) | **ԷՎ ԷԼԻՆԱ**, Գրիգոր Արծրունու . . . . . . | 50 կոպ |
| 2) | **ԹԻՒՐՔԱՑ ՀԱՅԵՐԻ** ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ, Գ. Արծրունու | 20 " |
| 3) | **ՄՏՔԻ ՄՇԱԿԸ**, Խ. Մալումեանի. . . . . | 50 " |
| 4) | **ՍԱՍՈՒՆ**, Ա. Քալանթարի. . . . . . . | 20 " |

Օտարաքաղաքացիները կարող են վճարը փողի տեղ ուղարկել պօստային մարկաներով: (№ 59) 10—10

---

## ՕԺԻՏԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

### Ա Ղ Ջ Կ Ե Ր Ա Ն Ց Հ Ա Մ Ա Ր

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՀԵՍՏԻ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽՆ է 23,000,000 րուբլի: Ընկերութեան տոկոսաբեր թղթերը պահվում են պետական բանկում:

Ծնողներին, խնամատարներին և առհասարակ այն անձանց, որոնք ցանկանում են ապահովացնել աղջկանց ապագան, „ՌՕՍՍԻԱ" ընկերութիւնը առաջարկում է ՕԺԻՏԻ (բաժինք) ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ:

Օրինակ, եթէ ցանկանում են երկու ամեայ աղջկայ համար ապահովացնել 5000 ՌՈՒԲԼԻ ՕԺԻՏ, այնպէս որ, 18 ՏԱՐԵԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ստանան այդ գումարը, (այսինքն 16 տարուց յետոյ), այն ժամանակ այդ տեսակ ապահովագրութեան համար ապահովագրողը „Ռօսսիա" ընկերութեանը պիտի վճարի ամեն 3 ամսից յետոյ 52 րուբլի:

Սոյնանման ապահովագրութիւններ կարելի է կայացնել նաև այն պայմանով, որ ապահովագրողին անմիջապէս վերադարձվին բոլոր իր վճարած տուրքերը (պրէմիաները,) եթէ միայն ապահովագրված երեխան վախճանվի պայմանաւորեալ ժամանակից առաջ:

1895 թւի յունվարի 1-ին „ՌՕՍՍԻԱ" ընկերութեան մէջ ապահովագրված էին 31,701 անձինք 83,708,760 րուբլի դրամագլխով:

Տղայ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ համար ևս կարելի է ա պ ա հ ո վ ա ց ն ե լ դրամագլուխ նոյն կերպով, ինչպէս աղջկանց, և այդ դրամագլուխը կը ստացվի իբրև թոշակ (պէնսիա) ԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿԵԼՈՒ համար, եթէ միայն ապահովագրած երեխան կապրի մինչ պայմանաւորեալ ժամանակամիջոցը:

---

Ապահովագրութեան մասին յայտարարութիւններն ընդունվում են և ամեն տեսակ տեղեկութիւններ հաղորդվում են Վարչութեանը Ս. Պետերբուրգում (Большая Морская, սեփական տուն, № 37), Կովկասեան շրջանի համար ընկերութեան Վարչութեան մէջ, որ գտնվում է՝

ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ, Սերգիեվսկայա փ. տ. № 6. (երկրորդ յարկում) և բոլոր գործակալութիւններում կայսրութեան բոլոր քաղաքներում:

(№ 71) (շ.) 24—52

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 31 Мая 1896 г.

Типографія Канцел. Главнонач. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская ул., д. каз.